

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

KAROLIS GRIGAITIS

Studijų programa 62601S104

**ELEKTRONINIŲ RINKIMŲ ĮGYVENDINIMAS
LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS
POŽIŪRIU**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovė:
Lekt. Indrė Pukanasytė**

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
1. E-RINKIMŲ SAMPRATA IR PLĖTRA DEMOKRATINĖSE VALSTYBĖSE	5
1.1. Rinkimų svarba demokratinėje valstybėje	5
1.2. E-rinkimų samprata.....	7
1.3. E-rinkimų privalumai ir trūkumai	9
1.4. E-rinkimų organizavimas bei įgyvendinimas užsienio valstybėse	12
1.4.1. <i>Estija</i>	12
1.4.2. <i>Šveicarija</i>	15
1.4.3. <i>Jungtinė Karalystė</i>	17
1.4.4. <i>Olandija</i>	19
1.4.5. <i>Kitos Europos šalys</i>	20
1.4.6. <i>Jungtinės Amerikos Valstijos</i>	21
1.5. Pasiruošimas e-rinkimams Lietuvoje.....	21
1.5.1. <i>E-rinkimų koncepcija</i>	21
1.5.2. <i>Rinkimų įstatymų projektai</i>	25
2. RINKIMŲ PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS E-RINKIMUOSE	29
2.1. LR Konstitucijoje įtvirtinti rinkimų principai.....	29
2.2. Visuotinė rinkimų teisė	31
2.3. Lygi rinkimų teisė	33
2.4. Slaptas balsavimas	35
2.5. Tiesioginė rinkimų teisė.....	37
2.6. Laisvų rinkimų teisė.....	37
2.7. Pagrindiniai rinkimų reikalavimai ir jų įgyvendinimas e-rinkimuose	39
3. LIETUVOS RESPUBLIKOS GYVENTOJŲ APKLAUSA APIE E-RINKIMŲ ĮGYVENDINIMĄ LIETUVOJE.....	46
3.1. Tyrimo metodo aprašymas.....	46
3.2. Anketos rezultatų analizė.....	47
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	54
LITERATŪRA	56
ANOTACIJA.....	65
ANNOTATION.....	66
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68
PRIEDAI	69

IVADAS

Skaitmeninė revoliucija negrįžtamai pakeitė ekonominius bei socialinius visuomenės tarpusavio santykius. Informacinių technologijų naudojimas valstybės valdyme ir socialinių paslaugų teikime kasdien užima vis reikšmingesnę vietą. Šiuo metu daugelio viešojo administravimo funkcijų įgyvendinimas neįsivaizduojamas be informacinių sistemų naudojimo. Tai tapo ne tik pažangios visuomenės rodiklis, bet ir neatsiejama bei nepakeičiama paslaugų dalimi, reikalingų užtikrinti sklandų bei efektyvų socialinių paslaugų teikimą daugeliui gyventojų. Šiems procesams apibūdinti naudojamos tokios sąvokos kaip e-demokratija, e-vyriausybė ar e-valdymas, pastaruoju metu vis dažniau minima ir e-rinkimų sąvoka.

Apie elektroninių rinkimų įgyvendinimą visame pasaulyje diskutuojama jau daugelį metų. Susidomėjimas nauja rinkimų forma kyla ne tik dėl siekio įgyvendinti technologinę pažangą, bet ir dėl problemų susijusių su dabartine rinkimų sistema bei nuolat mažėjančio rinkėjų aktyvumo. Nors šioje srityje yra atlikta daugybė apžvalgų, tyrimų ir išsamių analizių, visame pasaulyje yra vos keli realiai įgyvendinti elektroninių rinkimų pavyzdžiai. Šis faktas byloja, jog sritis nėra pakankamai ištirta ir dar egzistuoja daug neatsakytų klausimų. Pastaruoju metu, įvertinus šalies pasiekimus interneto sklaidoje, gyventojų kompiuterinį raštingumą bei artėjant 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimams, elektroninių rinkimų įgyvendinimas Lietuvoje taip pat tampa dažnu diskusijų objektu.

Norint sėkmingai įgyvendinti e-rinkimų projektą Lietuvoje, reikia įvertinti ne tik interneto paplitimą, technologinę bei programinę įrangą, finansinius aspektus, visuomenės požiūrį, bet ir teisinį reglamentavimą siekiant nepažeisti rinkėjų teisių, apibrėžtų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – LR Konstitucijoje). Šiame darbe ir yra sprendžiama problema, ar elektroniniai rinkimai atitinka LR Konstitucijos nuostatas ir, ar jų įgyvendinimas užtikrintų konstitucines piliečių teises. Tyrimo objektas yra e-rinkimų įgyvendinimas LR Konstitucijos požiūriu.

Šio darbo tikslas yra išnagrinėti elektroninių rinkimų teisinius aspektus, apibrėžtus LR Konstitucijoje ir pateikti sprendimus bei siūlymus pirmiesiems Lietuvos elektroniniams rinkimams. Siekiant įgyvendinti suformuluotą tikslą, iškelti tokie uždaviniai:

1. Išnagrinėti elektroninių rinkimų įgyvendinimo patirtį užsienio šalyse bei įvertinti Lietuvos pasiruošimą elektroninių rinkimų įgyvendinimui.
2. Išanalizuoti LR Konstitucijoje įvirtintus reikalavimus visuotiniams rinkimams.

3. Remiantis LR Konstitucijoje apibrėžtais rinkimų principais, įvertinti ar elektroniniai rinkimai gali būti įgyvendinti taip, kad atitiktų LR Konstituciją.
4. Įvertinti Lietuvos gyventojų požiūrį dėl elektroninių rinkimų įgyvendinimo Lietuvoje, atliekant anketinę apklausą.

E-rinkimuose popieriaus bei rašiklio pakeitimas skaitmeniniu įrašu nėra tik informacijos laikmenos ar jos formos pakeitimo klausimas. Kompiuterinės sistemos atsiradimas tarp balsuotojo ir jo balso iškelia esminių rinkimų principų įgyvendinimo problemą. LR Konstitucijoje yra įtvirtintos pamatinės rinkimų nuostatos, kurių privalu laikytis vykdant visuotinius rinkimus. Tik laikantis šių nuostatų, galima teigti, kad rinkimai užtikrina Lietuvos piliečių laisves ir teises.

Magistro darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje, naudojantis įvairia literatūra, aprašoma elektroninių rinkimų sąvoka, nagrinėjami jų privalumai ir įgyvendinimo problematika. Taip pat aptariama įvairių šalių patirtis ir pirmieji e-rinkimų bandymai, didžiausią dėmesį skiriant Estijos e-rinkimų atvejui. Pirmosios dalies pabaigoje apžvelgiami e-rinkimų pasiekimai Lietuvoje.

Antrojoje dalyje analizuojami pamatiniai rinkimų principai, kurie yra apibrėžti tiek LR Konstitucijoje, tiek ES dokumentuose. Kiekvienas principas ir jo įgyvendinimo galimybė Lietuvos e-rinkimų atveju aptariamas atskirai, nagrinėjama įvairių mokslininkų nuomonė. Derinant įvairius medžiagos šaltinius, tyrimo duomenys ir sukauptos idėjos apibendrinamos bei analizuojamos atitinkamais metodais.

Trečiojoje dalyje atlikta gyventojų apklausos analizė, kurios metu bandoma atskleisti gyventojų nuomonę bei požiūrį į elektroninių rinkimų problemas bei galimybes. Gauti rezultatai apibendrinami, analizuojami bei pateikiamos išvados. Siekiant geresnio nagrinėjamų duomenų suvokimo, analizei naudojama medžiaga bei gauti rezultatai darbe pateikiami struktūrizuotose lentelėse, iliustruojami grafikais ir paveikslais.

1. E-RINKIMŲ SAMPRATA IR PLĖTRA DEMOKRATINĖSE VALSTYBĖSE

1.1. Rinkimų svarba demokratinėje valstybėje

Svarbiausias demokratinės valstybės požymis yra demokratiški valdžios atstovų rinkimai. Kadangi būtent per rinkimus kiekvienas pilietis, atiduodamas savo balsą, taip įgyvendina teisę dalyvauti savo šalies valdyje.

Rinkimai žmonijos politinėje istorijoje žinomi jau labai seniai. Dar senovės Graikijos ir Romos piliečiai balsuodavo ir rinkdavo teisėjus ir kitus svarbius valstybės pareigūnus, o viduramžiais kai kuriuose kraštuose buvo renkami karaliai. Tačiau tokie rinkimai, kai balsuoja visi šalies piliečiai išrinkdami savo atstovus ar sprenddami svarbius valstybei klausimus, atsirado palyginti neseniai, XVIII-XIX amžių sandūroje, pradėjus įgyvendinti demokratinį valstybės valdymo būdą.¹

Šiandien rinkimų teisė yra įtvirtinta visose demokratinėse valstybėse. Pagrindinis demokratinio valdymo principas – suverenitetas priklauso žmonėms, kuri savo teisę valdyti šalį įgyvendina ne tiesiogiai, o per renkamus atstovus. Taigi rinkimų paskirtis yra demokratijos įgyvendinimas, tautos atstovų išrinkimas bei valstybės valdžios institucijų suformavimas. Rinkimų metu valstybės piliečiai išrenka asmenis, kuriems sutinka suteikti teisę juos atstovauti, t.y. valdyti valstybę.²

Lietuvos valstybėje aukščiausiam lygmenyje vykdomi Lietuvos Respublikos Seimo (LR Seimo), Lietuvos Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų rinkimai. Taip pat sprendžiant svarbiausius valstybinius klausimus, yra organizuojami referendumai. Lietuva prisijungė prie Europos Sąjungos, kurioje Europos Sąjungos piliečiai renka savo atstovus ir į Europos Parlamentą.

Lietuvoje rinkimų organizavimo procesą vykdo Vyriausioji rinkimų komisija, LR Konstitucijoje numatyta aukščiausioji rinkimų ir referendumų organizavimo bei vykdymo valstybės institucija. Vyriausioji rinkimų komisija užtikrina, kad rinkimai ir referendumai vyktų LR Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintais demokratiniais rinkimų principais. Vyriausioji rinkimų komisija savo veikloje vadovaujasi LR Konstitucija, LR Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymu, rinkimų, Referendumo ir kitais įstatymais bei teisės aktais. Jos veikla grindžiama teisėtumo, nepriklausomumo, kolegialumo, viešumo ir nešališkumo principais.³

¹ Vitkus G. Politologija. – Vilnius: Danielius, 1998. – 112 p.

² Ten pat.

³ Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 68-2774.

Lietuvoje rinkimų teisę turi visi piliečiai, sukakę 18 metų, išskyrus tuos asmenis, kurie teismo yra pripažinti neveiksniais. Rinkimų įstatymuose numatytos tokios galimybės balsuoti⁴:

- rinkimų dieną rinkėjai balsuoja savo rinkimų apylinkėje;
- rinkėjai, kurie dėl sveikatos būklės ar amžiaus yra sveikatos priežiūros, socialinės rūpybos ar globos įstaigose arba atlieka privalomąją karo tarnybą ir todėl negali atvykti balsuoti į rinkimų apylinkę, arba atlieka tikrąją karo tarnybą, valstybės tarnybą ar dirba pagal darbo sutartis tarptautinėse karinėse operacijose užsienyje, arba atlieka arešto ar laisvės atėmimo bausmę, gali balsuoti paštu.
- neįgalieji, dėl ligos laikinai nedarbingi rinkėjai, sukakę 70 metų ir vyresni rinkėjai, jeigu jie dėl sveikatos būklės patys negali atvykti rinkimų dieną į rinkimų apylinkę, gali balsuoti namuose;
- balsuoti iš anksto gali tie rinkėjai, kurie rinkimų dieną negali atvykti balsuoti į rinkimų apylinkę;
- rinkėjai, esantys laive, jeigu jie ne mažiau kaip prieš 4 dienas iki rinkimų dienos yra išplaukę iš Lietuvos Respublikos uosto ir negrįžę iki rinkimų dienos arba jeigu yra kitų aplinkybių, dėl kurių jie negali balsuoti savo rinkimų apylinkėje, paštu, Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje, turi teisę balsuoti laive;
- rinkėjai, išvykę į užsienio valstybes, turi teisę balsuoti Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje.

Kadangi rinkimai užtikrina piliečio teisę dalyvauti šalies valdyme, labai svarbu, kad jie būtų įgyvendinami demokratiškai. Siekiant tai užtikrinti, visiems rinkimams yra keliami reikalavimai, kurių privalu laikytis. Principinės rinkimų teisės nuostatos yra įtvirtintos LR Konstitucijoje. LR Konstitucijoje nustatyta, kad Tautos atstovai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Tik esant visų šių principų užtikrinimui galima teigti, kad rinkimai yra demokratiški.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (LR Konstitucinis teismas) savo 2011 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo, kad LR Konstitucija nenurodo, kokią rinkimų sistemą naudoti organizuojamuose rinkimuose, tačiau kad ir kokią rinkimų sistemą įstatymų leidėjas pasirinktų, pagal LR Konstituciją, ji turi būti grindžiama demokratiniais teisinės valstybės principais, pagarba žmogaus teisėms, turi garantuoti rinkimuose dalyvaujančių rinkėjų laisvą valios raišką renkant savo atstovus.⁵

⁴ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 34 straipsnio, 83 straipsnio 2, 3, 4, 5 dalių, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (2010

1.2. E-rinkimų samprata

Paskutiniaisiais metais įvairiose šalyse e-rinkimai sulaukia didelio susidomėjimo. Šis faktas iš vienos pusės yra grindžiamas šiuo metu populiarėjančiomis e-valdžios, e-demokratijos ir e-valdymo idėjomis. Kita vertus susidomėjimas e-rinkimais kildinamas iš problemų, su kuriomis susiduria tradicinės rinkimų sistemos, pvz.: trūkstamo lankstumo, kuomet susiduriama su laiko ribų ir fizinių balsavimo punktų pasiekiamumo limitais, kurie vis dažniau užkerta kelią piliečiams dalyvauti rinkimuose. Susidomėjimas e-rinkimais egzistuoja įvairiuose visuomenės sluoksniuose: vyriausybės, parlamento, akademiniam, rinkėjų ir kt.

Bendrai vartojamo termino e-rinkimai paaiškinimas nėra tiksliai apibrėžtas. E-rinkimais vadinami tiek rinkimai, kurie organizuojami naudojant elektronines priemones, tiek rinkimai, kuomet rinkėjai nuotoliniu būdu naudoja savo asmeninius kompiuterius kaip rinkimo priemones, taip pat ir internetu atliekamos apklauskos politiniais klausimais. Tokios sąvokos kaip e-balsavimas ir i-rinkimai buvo įvestos tam, kad patikslinti e-rinkimų specifinius bruožus. Terminas e-rinkimai turėtų apimti tik politinius rinkimus ir referendumus, o ne nuomonių apklauskas.⁶

Bendru atveju egzistuoja trys pagrindiniai e-rinkimų tipai^{7,8}:

1. E-rinkimai, kuomet rinkimų metu naudojamos įvairios specialios elektroninės balsavimo priemonės, tokios kaip balsavimo mašinos, kurios įdiegtos balsavimo vietose ir yra prižiūrimos rinkimų priežiūros darbuotojų. Šias balsavimo priemones galima vadinti pagalbinėmis, nes jos tiesiog pakeičia popierinį balsavimo biuletenį elektroniniu arba tiesiog padeda skaičiuoti balsus nuskenudamos pažymėtus biuletenius. Rinkėjams vis tiek būtina ateiti į rinkimų apylinkę ir pasinaudojus šiomis mašinomis – prabalsuoti.
2. E-rinkimai, kuomet specialios elektroninės balsavimo priemonės yra įdiegtos ne tik rinkimų apylinkėse, bet ir viešose vietose – tokiose kaip degalinės, bibliotekos, parduotuvės (dar vadinami „e-kioskais“). Šio modelio privalumas tas, kad žmogus gali balsuoti ten kur jam patogiu, neatsitraukdamas nuo savo dienotvarkės.
3. E-rinkimai, kuomet rinkimų priemonė nėra fiziškai prižiūrima rinkimų priežiūros darbuotojų ir rinkėjas gali balsavimui naudoti savo asmeninį kompiuterį ar išmanųjį

m. gegužės 18 d. redakcija) 3 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2011, Nr.58-2771.

⁶ Prosser A., Krimmer R. Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 32 p.

⁷ Caarls S. E-voting handbook: Key steps in the implementation of e-enabled elections. – Council of Europe Publishing, 2010. – 9 p.

⁸ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 83 p.

telefoną. Šis tipas dar vadinamas i-rinkimais (internetiniais rinkimais). Tokia sistema veikia nuotoliniu būdu ir yra pilnavertė e-rinkimų sistema. Rinkėjas neturi fiziškai ateiti į balsavimo apylinkę. Jam tereikia pasinaudoti bet koku asmeniniu kompiuteriu, prijungtu prie interneto ir žinoti savo prisijungimo prie sistemos duomenis.

Kitaip nei du pirmieji elektroninio balsavimo būdai, kurie tik pakeičia popierinį balsavimo biuletenį elektroniniu įrenginiu, internetinis balsavimas pakeičia rinkimų procesą iš esmės. Toliau šiame darbe visas dėmesys bus skiriamas tik nuotolinių būdu veikiantiems e-rinkimams. fe

Žemiau esančioje lentelėje pateikiami pagrindiniai elektroninių nuotolinių rinkimų ir tradicinių rinkimų požymiai kiekviename rinkimų etape. Nors rinkimų etapai e-rinkimuose išlieka tie patys, tačiau jų įgyvendinimas yra skirtingas.

1 lentelė. Elektroninių ir tradicinių rinkimų požymiai

Požymis	E-rinkimai	Tradiciniai rinkimai
Rinkėjo identifikavimas	Rinkėjas identifikuojamas elektroninėmis priemonėmis: vartotojo vardo ir slaptažodžio įvedimu, saugos kodų, elektroninės bankininkystės paslaugos arba elektroninio parašo pagalba.	Rinkėjas pateikia asmens dokumentą (pasą arba identifikavimo kortelę) bent dvejimms rinkimų tarybos nariams, kurie patikrina pagal dokumente esančią nuotrauką ar tai tas asmuo.
Balso žymėjimas	Rinkėjas pasirenka ir pažymi norimą kandidatą specialiaame internetiniame puslapyje sėdėdamas prie kompiuterio pelės paspaudimu.	Rinkėjas pasirenka ir pažymi norimą kandidatą ant balsavimo biuletenio, būdamas vienas balsavimo kabinoje.
Balsų saugojimas	Balsas saugojamas rinkimų sistemos serveryje. Iki rinkimų dienos balsas saugojamas kartu su rinkėjo identifikavimo duomenimis. Pasibaigus rinkimams ir patikrinus ar rinkėjas nebalsavo tradiciniu būdu, balsai atskiriami nuo rinkėjų identifikavimo duomenų.	Balsavimo biuletenis įmetamas į balsadėžę, kurioje jis susimaišo su kitais rinkėjų biuleteniais ir ten būna iki balsų skaičiavimo procedūros.
Balsų skaičiavimas	Balsai skaičiuojami rinkimų serverio programinės įrangos pagalba. Skaičiavimą atlieka IT specialistai, prižiūrimi rinkimų komisijos narių.	Balsai skaičiuojami rankiniu būdu, išėmus visus biuletenius iš balsadėžės. Skaičiavimą atlieka apylinkių rinkimų komisijos nariai. Balsų skaičiavimą stebi stebėtojai.
Balsų anuliavimas / perskaičiavimas	Yra balsų panaikinimo galimybė.	Radus pažeidimų, balsadėžės balsai gali būti perskaičiuoti iš naujo.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus remiantis literatūros šaltiniais^{9,10}.

⁹ Caarls S. E-voting handbook: Key steps in the implementation of e-enabled elections. – Council of Europe Publishing, 2010. – p. 43-49.

¹⁰ Ministry of Local Government and Regional Development. Electronic voting – challenges and opportunities. – 2006. – p. 14-17. http://www.unic.pt/images/stories/publicacoes1/evalg_rapport_engelsk.pdf [žiūrėta 2011 06 18].

1.3. E-rinkimų privalumai ir trūkumai

Didėjančio susidomėjimo e-rinkimais priežastys įvairiose šalyse yra nevienodos. Europos Taryba savo rekomendacijose nurodo šias pagrindines e-rinkimų susidomėjimo priežastis bei privalumus¹¹:

- Galimybė rinkėjams balsuoti esant kitoje vietoje nei fiziškai būnant rinkimų apylinkėje.
- Galimybė balsuoti visiems rinkėjams, net ir tiems, kurie turi teisę balsuoti, tačiau tuo metu yra išvykę ar laikinai gyvena užsienyje.
- Galimybė balsuoti žmonėms, kuriems sunku atvykti į balsavimo apylinkes dėl ligos ar fizinės negalios.
- E-rinkimai gali padidinti rinkimų efektyvumą, greitį ir balsų skaičiavimo tikslumą bei taip patobulinti rinkimų administravimo procesą.
- Balsavimo aktyvumo didinimas įvedant papildomą balsavimo priemonę.
- Naujų technologijų panaudojimas kaip priemonė bendravimui ir piliečių dalyvavimui demokratijos įgyvendinime.
- Rinkimų organizavimo išlaidų sumažinimas.
- Rinkimų rezultatų greitesnis ir patikimesnis skaičiavimas bei pateikimas.
- Aukštesnis demokratijos įgyvendinimas suteikiant rinkėjams didesnes balsavimo pasirinkimo galimybes.

Kiti autoriai nurodo šiuos papildomus argumentus už e-rinkimų įgyvendinimą^{12,13}:

- Šiuo metu internetas egzistuoja beveik visose modernaus gyvenimo sferose. Todėl kyla klausimas ir dėl balsavimo internetu įgyvendinimo. Kadangi interneto sklaida vis didėja, daugelis analitikų teigia, kad internetiniai rinkimai yra neišvengiami.
- Jaunesni žmonės jau šiuo metu intensyviai naudoja internetą beveik visuose kasdieniauose reikaluose. E-rinkimų pateikimas jauniems žmonėms galėtų tapti motyvacija balsuoti, nes šiuo metu daugelis jaunų žmonių rinkimus tiesiog ignoruoja.

¹¹ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 6 p.

¹² European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 84 p.

¹³ Beckert B. E-Voting in Europe: Why we should look at it, which arguments we should consider and what to expect in the future. – March 2011. – 2 p.

- E-rinkimų sistema laikoma galutiniu žingsniu įgyvendinant e-valdžios koncepciją visame administravimo procese. E-rinkimų sistemos įdiegimas atrodo logiškas žingsnis bendrame administravimo proceso kompiuterizavime.
- Visa reikalinga informacija gali būti pateikta interneto naršyklėje tuo metu kai žmonės prisijungia balsuoti. Informavimas, nuomonės formavimas ir balsavimas būtų atliekami tomis pačiomis priemonėmis. Pavyzdžiui, gali būti pateikiamos nuorodos į kandidatų internetinius puslapius arba kandidatų informacija gali būti pateikiama rinkimų puslapyje.

Be eilės aptartų e-rinkimų privalumų, kurių neturi tradiciniai rinkimo būdai, įvairūs autoriai nagrinėja ir e-rinkimų įgyvendinimo problemas^{14,15,16,17,18}:

- E-rinkimų principas – atiduoti balsą internetiniame puslapyje mygtuko paspaudimu, yra paprastas ir patogus, tačiau sukuria problemą, kaip teisingai identifikuoti rinkėją. Identifikavimo procedūroms paprastai reikia e-parašo ar skaitmeninių kortelių.
- E-rinkimai nėra tas pats kas e-komercija: balsavimas yra esminė demokratijos dalis ir visa, kas gali potencialiai paveikti reikšmingiausias demokratijos vertybes, pavyzdžiui sutrikdyti rinkimus, turi būti uždrausta. Lyginant internetinių rinkimų ir e-komercijos saugojimą, matomas struktūrinis skirtumas. Atakos prieš internetinius rinkimus padaro internetiniams rinkimams daug didesnės žalos negu komercinėms transakcijoms. E-komercijos transakcijų atveju ataka gali reikšti, kad sandoris gali būti prarastas arba atidėtas ir tai nedaro įtakos kitoms transakcijoms, kurios nebuvo pažeistos. E-rinkimų atveju, ataka gali negrįžtamai paveikti rinkėjų pasitikėjimą ir priklausomai nuo atakos stiprumo, gali sukompromituoti visų rinkimų pagrįstumą.
- Be to, net jei ir nebuvo jokių atakų, rinkėjas negali būti tikras, kad jo balsas buvo tikrai perduotas. Lyginant su komercine transakcija – jos rezultatai matomi bet kuriuo atveju, nepriklausomai ar transakcija įvykdyta sėkmingai, ar ne. Galiausiai reikalavimas užtikrinti internetinių rinkimų anonimiškumą lemia tai, kad sunku

¹⁴ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 85 p.

¹⁵ Beckert B. E-Voting in Europe: Why we should look at it, which arguments we should consider and what to expect in the future. – March 2011. – 3 p.

¹⁶ Caarls S. E-voting handbook: Key steps in the implementation of e-enabled elections. – Council of Europe Publishing, 2010. – 11 p.

¹⁷ Krimmer, R., Grimm, R. Electronic Voting 2010. Proceedings of the 4th Conference on Electronic Voting, Gesellschaft für Informatik, 2010. – 65 p.

¹⁸ Simons B. Internet Voting: An Idea Whose Time Has NOT Come. – 2010.

http://liberationtechnology.stanford.edu/events/internet_voting_an_idea_whose_time_has_not_come [žiūrėta 2011 06 18].

sekti klaidas ir sukčiavimus. Internetinės prekybos atveju, norint žinoti kas ir iš ko pirks, internetiniai pirkimai yra sekami. Internetiniai rinkimai turi garantuoti anonimiškumą ir užtikrinti, kad kiekvienas asmuo balsuotų tik vieną kartą.

- E-rinkėjai negali patikrinti ar jų balsas yra sėkmingai saugomas ir suskaičiuotas. Kompiuteriai veikia taip, kad jų darbas yra nematomas. Todėl žmonės negali tiksliai stebėti, ką kompiuteris daro su jų balsais. Ši nuostata tampa labai svarbia rengiant rinkimus, nes įprastu būdu rinkimų procesas suprojektuotas taip, kad užtikrina rinkimų skaidrumą ir patikimumą.
- Yra daug potencialių e-rinkimų saugumo spragų. Įrenginiai, kuriais balsuojama, negali būti pilnai kontroliuojami: asmeniniai kompiuteriai gali būti užkrėsti virusais, "Trojos arkliais" ir skirtingų atakų metu serveris gali būti pažeistas arba ryšys gali būti perimtas bei manipuluojamas trečiųjų asmenų.
- Kadangi žmonės balsuoja nekontroliuojamoje aplinkoje, nėra jokios apsaugos prieš gąsdinimus ar balsų pardavinėjimą. Pagrindiniai konfidencialumo reikalavimai nėra garantuojami. Todėl šiuo požiūriu keliamas didelis susirūpinimas tiek rinkimais paštu, tiek e-rinkimais.
- E-rinkimai gali paveikti rinkimų rezultatus išskiriant tam tikrą gyventojų dalį, pavyzdžiui, tuos kurie nenori, negali ar nemoka naudotis kompiuteriais ir internetu. Kompiuterinis neraštingumas išskiria jaunos ir senus žmones, išsimokslinčius ir neišsimokslinčius, turtingus ir vargšus, miestiečius ir kaimiečius, ir t.t. Iš esmės, e-rinkimai galėtų padidinti vyresnių ir tų rinkėjų, kuriems sudėtinga išeiti iš namų, aktyvumą. Tačiau kaip tik ši rinkėjų grupė dažniausiai nesinaudoja kompiuteriu ir internetu.
- E-rinkimai keičia tradicinio balsavimo simbolinį veiksmą:ėjimas į rinkimų apygardą balsavimo dieną ir balsavimas matant prižiūrėtojams ir kitiems rinkėjams simbolizuoja visų lygybę rinkimuose. Vieno asmens ir vieno balso principas materializuojasi einant į rinkimų apygardos viešą pastatą ir taip demonstruojant savo dalyvavimą kitiems asmenims.

Šiuo metu diskutuojant apie e-rinkimus nėra vieningos nuomonės. E-rinkimai turi nemažai šalininkų, kurie palaiko e-rinkimų idėją ir siekia kuo greitesnio jų įgyvendinimo. Tuo tarpu oponentai teigia, kad dar nėra sukurtas toks techninis sprendimas, kuris garantuotų visišką e-rinkimų skaidrumą ir saugumą. Atsižvelgiant į abiejų pusių nuomones, tolesniuose skyriuose bus nagrinėjama LR Konstitucijos principai ir piliečio teisių užtikrinimas e-rinkimuose.

1.4. E-rinkimų organizavimas bei įgyvendinimas užsienio valstybėse

Nemažai šalių visame pasaulyje pradėjo arba galvoja pradėti eksperimentus su e-rinkimų įgyvendinimu. Elektroninio balsavimo sistemos įdiegtos nuo 1960 metų, kuomet buvo pradėtos naudoti perforacinės kortos.¹⁹ Naujesnio tipo optinio skenavimo balsavimo sistemos leido kompiuteriui nuskenuoti rinkėjo balsavimo biuletenį ir suskaičiuoti balsus. Tiesioginio balsų registravimo elektroninės mašinos buvo plačiai naudojamos JAV, Brazilijoje, Indijoje ir Venesueloje. Meksikoje ir kitose centrinėse Lotynų Amerikos šalyse aktyviai tam ruošiamasi. Tokios sistemos buvo naudojamos ir Olandijoje, tačiau vėliau jų naudojimas buvo sustabdytas dėl visuomenės nepasitikėjimo sistema.²⁰ Europoje yra sukurta, ištestuota ir išbandyta keletas skirtingų e-rinkimų schemų.

1.4.1. Estija

Dažniausiai minimas sėkmingų e-rinkimų įgyvendinimo pavyzdys yra Estija. Iš tikrųjų, šiandien nėra kitos šalies, kur nacionalinio parlamento rinkimai nuotoliniu būdu būtų įteisinti kaip tradicinis balsavimo metodas. Kitos šalys, kurios rimtai svarsto e-rinkimų įgyvendinimą ir atliko eksperimentinius balsavimus ar išbandė e-rinkimus žemesniuose lygmenyse, dėl neišspręstų politinių, teisinių ar techninių kliūčių kol kas atsisakė nuotolinių rinkimų įdiegimo nacionaliniame lygmenyje.

Estija organizavo ketverius rinkimus, kurių metu rinkėjai galėjo balsuoti internetu. Pirmieji rinkimai vyko 2005 m. savivaldybėse, kur bendras rinkėjų aktyvumas buvo – 47 proc., ir tik 2 proc. rinkėjų pasinaudojo galimybe balsuoti internetu. 2007 m. vyko parlamento rinkimai, kurių metu balsavo 62 proc. rinkėjų, o internetinių rinkėjų skaičius išaugo iki 5,4 proc. Tretieji rinkimai vyko 2009 m. į Europos parlamentą, juose dalyvavo 43,2 proc. rinkėjų. Šių rinkimų metu 15 proc. iš visų rinkėjų balsavo internetu, naudodami savo elektroninį parašą ir du skaitmeninius kodus.^{21,22} Paskutiniai e-rinkimai vykę Estijoje yra 2011 m. kovo mėn. parlamento rinkimai, juose iš viso dalyvavo 65 proc. rinkėjų, o rinkėjų, balsavusių internetu, skaičius išaugo iki 24.3 proc.²³

¹⁹ Bellis M. The History of Voting Machines. <http://inventors.about.com/library/weekly/aa111300b.htm> [žiūrėta 2011 04 09].

²⁰ Prosser A., Krimmer R. Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 35 p.

²¹ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 88 p.

²² Vassil K., Trechsel A.H. Internet Voting in Estonia – A Comparative Analysis of Four Elections since 2005. Report for the Council of Europe. – 2010. – 9 p. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/15688?show=full> [žiūrėta 2011 06 18].

²³ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report. Estonia, Parliamentary elections. – 2011. – p. 24. <http://www.osce.org/odihr/elections/estonia> [žiūrėta 2011 05 06].

E-rinkimų įgyvendinimui Estijoje įtakos turėjo:

- plačiajuosčio interneto sklaida;
- teisinė struktūra, kuri reglamentuoja e-rinkimus;
- identifikavimo sistema, kuri leidžia atpažinti rinkėją skaitmeniniu būdu;
- politinė parama e-rinkimams.

Šiandien visi estai turi identifikavimo kortelę su skaitmeniniu parašu. Kartu su unikaliu asmeniniu identifikavimo kodu (PIN) kortelė gali būti naudojama asmens atpažinimui internete. Šios infrastruktūros pagrindas yra Skaitmeninio parašo įstatymas, kuris buvo priimtas 2002 m. Šis įstatymas įtvirtino skaitmeninio parašo naudojimą elektroniniuose sandoriuose, įskaitant e-vyriausybę ir e-rinkimus. Be šio įstatymo, Estijoje 2002 m. buvo išleisti kiti teisės aktai, kurie reglamentavo internetinius rinkimus: Vietinės bendruomenės rinkimų įstatymas, Referendumo įstatymas, Parlamento (Riigikogu) rinkimų įstatymas.²⁴ Kiekvienas šis įstatymas leido vykdyti visų tipų e-rinkimus ir apibrėžė šių rinkimų administraciją.

Su sutvarkyta įstatymine baze ir tapatybės kortelėmis buvo galima sukurti tinkamą skaitmeninės autentifikacijos procedūrą. Autentifikacijos procesą galima nusakyti taip: Potencialūs estų interneto balsuotojai turi nueiti į numatytą interneto puslapį (www.valimised.ee) ir jame įvykdyti autentifikavimo procedūrą. Procedūra pradedama paprašius įkišti identifikavimo kortelę į skaitytuvą ir įvesti PIN numerį. Tuo metu rinkimų serveris sujungia balsų registravimo duomenų bazę su užklausa. Sėkmingai autentifikavus, rinkėjui pateikiamas galimų kandidatų sąrašas. Rinkėjas iš sąrašo turi išsirinkti norimą kandidatą, patvirtinti pasirinkimą ir įvesti savo antrąjį PIN numerį. Šiame proceso žingsnyje pradedama naudoti kriptografija ir rinkėjo balsas yra užšifruojamas. Po pasirinkto kandidato patvirtinimo ir antrojo PIN kodo įvedimo, sistema užregistruoja užšifruotą skaitmeninį balso "voką". Šiame voke saugomas rinkėjo kandidatas ir informacija apie rinkėją. Jeigu rinkėjas neateina balsuoti popieriniu formatu, iš šio voko pašalinami rinkėją identifikuojantys duomenys. Kol ši procedūra nebaigta, "vokas" saugomas viename iš balsavimo serverių. Patvirtinus, kad rinkėjas nebalsavo įprastiniu būdu, iš voko pašalinami identifikaciniai duomenys ir vokas su balsu persiunčiamas į kitą serverį, kuriame laikomas iki pradedami skaičiuoti balsai.²⁵ Estijos e-rinkimų sistemoje buvo įdiegtos kelios apsaugos sistemos. Kai kurios iš jų įdiegtos dėl technologinių aspektų, kai kurios dėl pačių rinkimų.

²⁴ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 88 p.

²⁵ Ten pat.

Technologinėje pusėje buvo būtina apsaugoti nuo manipuliacijos, kurios pradedamos pateikus suklastotas nuorodas, kurios nukreipia vartotojus į programišių (hakerių) serverius. Todėl rinkėjų buvo prašoma nesinaudoti nuorodomis, o įvesti internetinį adresą ranka. Taip pat buvo liepta nenaudoti nuorodų, kurios atsiunčiamos elektroniniais laiškais. Taip pat buvo naudojamas serverio sertifikatas, kurį vartotojai privalomai turėjo patikrinti. Galiausiai rinkėjai prieš pradant balsuoti buvo raginami pasitikrinti ar jų naudojami kompiuteriai nebuvo užkrėsti virusais ar kitomis kenksmingomis programomis.²⁶

Pačių rinkimų saugumo sumetimais, buvo nuspręsta, kad rinkėjai negalės balsuoti e-rinkimų sistema rinkimų dieną. Balsuoti e-rinkimų sistema buvo galima tik tris dienas prieš tikruosius rinkimus. To buvo imtasi dėl to, kad buvo baiminamasi, jog tikrąją rinkimų dieną lūžus tinklui ar atsiradus elektros sutrikimams, nebūtų įtakos rinkimų rezultatams. Taip pat jeigu rinkėjas įtaria, kad jo balso slaptumas buvo pažeistas, jis galėtų nueiti rinkimų dieną prabalsuoti įprastu būdu. Šiuo atveju galiojo taisyklė, kad būtų įskaitomas popierinis balsas, o e-rinkimų "vokas" būtų ištrintas.²⁷ Technologiškai tai buvo įmanoma, nes internetiniai biuleteniai buvo susieti su balsuotojo identifikavimo duomenimis. Todėl jeigu rinkėjai balsuoja rinkimų dieną, jų elektroniniai biuleteniai ištrinami ir užskaitomas rinkimų dieną įmestas į balsadėžę popierinis biuletenis.

E-rinkimų idėja Estijoje buvo palaikoma tiek politikų, tiek viešojo administravimo institucijų jau nuo pat 2002 m. Pirminiai internetinio balsavimo pasiūlymai buvo atlikti Estijos ministro pirmininko ir teisingumo ministro. Jų sprendimas paremti šią idėją suteikė aukšto lygio palaikymą ir padėjo įveikti pirmines kliūtis vystant internetinius rinkimus. Nors nuo to laiko pasikeitė vykdančioji valdžia, tačiau internetiniai rinkimai liko remiami beveik visų partijų. Be to internetinių rinkimų idėją labai palaikė viešosios valdžios institucijos.²⁸

Estijoje vis daugiau ir daugiau žmonių pasirenka balsavimą internetu. Procentaliai žmonių skaičius balsavusių internetu Estijoje pakilo nuo 2% (lyginant su visais balsais) 2005 m. iki 5,4% 2007 m., iki 15% 2009 m. ir galiausiai iki 24,3% 2011 m. Galima daryti išvadą, jog estai galiausiai sukūrė sistemą, kuria pasitiki rinkėjai ir realiai ją naudoja.

Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija (ESBO, angl. Organization for Security and Co-operation in Europe) pateikė savo išvadas apie parlamento rinkimus, vykusius 2011 m. kovo 6 d., kuriuose rinkėjams buvo suteikta galimybė balsuoti internetu likus kelioms dienoms iki rinkimų dienos. ESBO savo ataskaitoje teigia, kad Estijoje dar reikia tobulinti internetinių rinkimų teisinę bazę ir kai kuriuos techninius internetinio balsavimo sistemos

²⁶ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010, 89 p.

²⁷ Ten pat, 89 p.

²⁸ Ten pat, 89 p

aspektus, be to balsavimo sistemai trūksta saugumo, patikrinamumo ir apskaitomumo. Didesnė kontrolė ir priežiūra turėtų būti skiriama programinės įrangos įdiegimui ir testavimui, siekiant padidinti internetinių rinkimų proceso skaidrumą ir patikimumą.²⁹

Siekiant atsakyti į klausimą, ar e-rinkimai padidina rinkėjų aktyvumą, atlikti tyrimai, paremti Estijos internetinių rinkimų pavyzdžiu. Tyrumų rezultatai parodė, kad balsavimo internetu įvedimas nepritraukė naujų rinkėjų grupių, naujuoju metodu daugiausiai balsavo tie rinkėjai, kurie būtų balsavę ir tradiciniais metodais.³⁰

Tyrimai taip pat parodė, kad Estijoje e-rinkimuose daugiausia dalyvavo atsitiktinių rinkėjų. Šie rinkėjai dažniausiai yra tokie, kurie balsuoja arba kartais, arba niekada.³¹ Bendrai vertinant teigiamą Estijos e-rinkimų patirtį, turi būti žiūrima kontekste šalies, turinčios 1,3 milijono gyventojų, ribotas galimybes ir Estijos politikų valios tapti e-rinkimų šalimi lydere.

Be Estijos e-rinkimai buvo įgyvendinti ir kitose šalyse, tačiau ne nacionaliniame, o žemesniame lygmenyje arba su tam tikrais apribojimais. Toliau bus aptarta kitų šalių patirtis įgyvendinant e-rinkimus.

1.4.2. Šveicarija

Šveicarijoje dėl didelio referendumų skaičiaus labiausiai paplitęs balsavimas paštu. Šiuo metu vietiniu lygiu išbandomi įvairūs balsavimo metodai, atliekami e-rinkimų eksperimentai. Paskutiniu metu šalyje vykę referendumų balsavimai pritraukė didelį e-rinkėjų skaičių ir taip šalis sulaukė tarptautinio susidomėjimo savo e-referendumų rengimo sistema.³²

Šveicarijoje kiekvienais metais vykdoma daug rinkimų skirtinguose politiniuose sluoksniuose, kaip jau buvo minėta, svarbų vaidmenį vaidina referendumai. Siekiant pradėti taikyti e-rinkimus, Šveicarijos Federalinė taryba pradėjo tris bandomuosius projektus skirtinguose regionuose (kantonuose) – Ženevoje, Nešatelyje ir Ciuriche.³³ Ilgalaikis iniciatyvos tikslas yra vykdant e-rinkimų bandymų projektus pristatyti Šveicarijos visuomenei internetinį balsavimą. Bandymo projektų atlikimas kantonų lygyje yra svarbus žingsnis prieš pradėdant testuoti e-rinkimus federaliniu lygmeniu. Internetiniai rinkimai visuomet minimi kaip papildoma

²⁹ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report. Estonia, Parliamentary elections. – 2011. – 8 p. <http://www.osce.org/odihr/elections/estonia> [žiūrėta 2011 05 06].

³⁰ Bochslers D. Can Internet voting increase political participation? An analysis of Remote Electronic Voting's Effect on Turnout. – 2010. <http://www.eui.eu/Projects/EUDO-PublicOpinion/InternetandVotingConference.aspx> [žiūrėta 2011 04 09].

³¹ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 91 p.

³² Ladner A., Felder G., Schädel L. From e-voting to smart-voting. E-Tools in and for elections and direct democracy in Switzerland. – 2008. – 2 p. http://unibe-ch.academia.edu/GabrielaFelder/Papers/645992/From_e-voting_to_smart-voting [žiūrėta 2011 06 18].

³³ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 94 p.

balsavimo priemonė šalia balsavimo paštu ir balsavimu rinkimų apygardose. Plačiau aptarsime trijų kantonų vykdytų rinkimų bandymų ypatumus.

Ženeva. Ženevos kantoninė teisinė struktūra iš anksto numatė ir leido vykdyti elektroninius rinkimus. Kadangi rinkimuose 90% balsų surenkama paštu, žmonės iš anksto teigiamai vertino nuotolinį balsavimą. Be to Ženeva yra vienintelis kantonas, kuriame veikė centralizuotas rinkėjų registras.

Nuo 2001 m. suprojektuota e-rinkimų sistema buvo daug kartų testuota ir nuo 2003 m. sausio mėn. buvo pradėta naudoti keliuose oficialiuose kantonų ir federaliniuose referendumuose. Bandymai buvo atlikti įvairiose Ženevos bendruomenėse. 2009 m. vasario mėn. 8 d. Ženevos gyventojai 70,2% balsų dauguma patvirtino internetinių rinkimų įrašymą į Konstituciją. Su šiuo nubalsavimu jie užbaigė internetinių rinkimų bandymus kantoniniame lygmenyje.³⁴

Ženevos e-rinkimų sistemoje rinkėjams atsiunčiamos balsavimo kortelės. Jose būna nurodytas individualus identifikavimo kodas ir papildomas nutrinamas nepermatomas sluoksnis, po kuriuo paslepiamas specialus kodas. Balsavimui internetu nereikia jokios papildomos programinės įrangos.

Internetinių rinkimų puslapyje įvedus identifikavimo kodą, rinkėjas gali pažymėti savo balsavimo biuletinį. Atlikus šį veiksmą sistema vartotojo prašo papildomos informacijos. Šiame etape nuo kortelės turi būti nutrinamas saugomasis sluoksnis, kuris įvedamas kartu su gimimo metų kombinacija. Šis kodas gali būti panaudotas tik vieną kartą.

Bendros nuostatos apie rinkėjų aktyvumo padidėjimą ar sumažėjimą įvedus e-rinkimus padaryti negalima, nes šiuo klausimu pateikiama per mažai informacijos.

Nešatelis. Nešatelyje e-rinkimų bandymo projektas buvo sudėtinė didesnio e-demokratijos projekto dalis. E-demokratijos projekto pagrindinis tikslas buvo teikti gyventojams visuomenines paslaugas internetu. Informacija apie tai, kaip balsuoti e-rinkimuose buvo pateikiama tame pačiame puslapyje. Šiame puslapyje Nešatelio kantono virtuali administracija teikia elektroninių rinkimų ir skaitmeninio parašo paslaugas.³⁵

Po to kai e-rinkimų bandymų projektas su administraciniais darbuotojais buvo baigtas, 2005 m. buvo pristatytas „vote electronique“ internetinis puslapis. Kadangi elektroniniai rinkimai buvo viena iš sudėtinių „Guichet Unique“ dalių, visi kurie norėjo balsuoti internetu turėjo naudotis šiuo puslapiu. Kuomet buvo patikrinama teisė balsuoti, rinkėjui buvo atsiunčiamas priėjimo balsuoti kodas ir slaptažodis. Buvo sukurtas centrinis kantonų registras,

³⁴ Braun N. E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context // Electronic voting in Europe – technology, law, politics and society, 2004, 45 p.

³⁵ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 95 p.

kuriame kiekvienam asmeniui buvo priskirtas unikalus kodas. Atlikti balsavimą buvo galima įvedant priėjimo kodą, slaptažodį ir unikalų numerį.³⁶

Ciurichas. Pirmasis Ciuricho e-rinkimų įgyvendinimas buvo atliktas 2004 m. Ciuricho universiteto studentų rinkimuose. Šie rinkimai buvo užfiksuoti kaip sėkmingi ir toliau bandymai vyko įvairiose bendruomenėse viešuosiuose rinkimuose.

Specifinis Ciuricho bruožas yra tai, kad šiame kantone egzistuoja įvairios decentralizuotos rinkėjų registracijos sistemos. Kiekviena bendruomenė, nepriklausomai nuo jos dydžio turi savo programinės įrangos sistemas. Tokio centrinio rinkėjų registro, kokį turi Ženevos kantonas, Ciurichas neturi. Tačiau kantonų ministerija turi priėjimą prie visų bendruomenių duomenų bazių. Centralizuotos rinkėjų registro duomenų bazės problema buvo sprendžiama sukuriant virtualius rinkėjų registrus.³⁷

Kiekvienam rinkėjui buvo priskirtas identifikavimo numeris ir šis numeris buvo atspausdintas ant rinkimų kortelės. Šios rinkimų kortelės buvo paštu atsiųstos kiekvienam rinkėjui. Be to kortelėje buvo atspausdintas brūkšninis (BAR) ir PIN kodai. Identifikacinis numeris skirtas prisijungti prie rinkimų internetinio puslapio. Brūkšninio kodo pagalba buvo nuskaitoma informacija apie tai ar atėjęs balsuoti į rinkimų apylinkę rinkėjas jau buvo balsavęs internetu, ar ne. Pasirinkus kandidatą, rinkėjas taip pat turėjo įvesti savo gimimo datą ir PIN kodą. Ciuriche taip pat buvo numatytos papildomos balsavimo galimybės – tokios kaip balsavimas SMS žinučių pagalba ir interaktyviomis televizijos sistemomis.

Ciuricho kantone e-rinkimų sistemos vystymas buvo pastoviai tobulinamas. 2008 m. e-rinkimų bandymuose dalyvaujančių bendruomenių skaičius pakilo iki 13. 2010 m. Ciuricho visuomenės gyventojams, gyvenantiems užsienyje, buvo leista internetu balsuoti nedarbingumo draudimo referendumo klausime.³⁸

1.4.3. Jungtinė Karalystė

Jungtinė Karalystė išbandė i-balsavimo sistemas plačiu mastu savivaldybių rinkimų lygmenyje, daugiausia Anglijoje. Ateityje planuojama išplėsti bandymus ir ateinančiuose rinkimuose. Valdžios atstovai sudarė numatomą e-rinkimų kelią, kuriame dėmesys telkiamas balsavimo kioskų sistemoms.³⁹

³⁶ Braun N. E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context // Electronic voting in Europe – technology, law, politics and society, 2004, 46 p.

³⁷ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 96 p.

³⁸ Braun N. E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context // Electronic voting in Europe – technology, law, politics and society, 2004, 46 p.

³⁹ Liptrott M. E-Voting: Same Pilots, Same Problems, Different Agendas. // Electronic Journal of e-Government, 2007, vol. 5, issue 2, 205 p.

2002 m. Jungtinėje Karalystėje trisdešimtyje sričių buvo atliekami savivaldybių technologiškai inovatyvūs rinkimų bandymai. Bandymų tikslai buvo skatinti žmonių dalyvavimą rinkimuose, padidinti balsavimo metodų įvairovę, pagerinti balsų skaičiavimo efektyvumą ir padidinti rinkėjams prieinamos informacijos kiekį.⁴⁰ Šie projektai buvo integruoti į taip vadinamas rinkimų bandymų schemas – programą, kuria siekiama technologiškai atnaujinti ir pagerinti rinkimų procesus Jungtinėje Karalystėje.

2002 m. rinkimuose be kitų inovacijų, tokių kaip elektroninis balsų skaičiavimas, balsavimas elektroninėmis balsavimo mašinomis, trumpųjų žinučių siuntimo sistemomis, telefoninio balsavimo ar balsavimo interaktyviomis skaitmeninės televizijos paslaugomis, buvo pristatytas ir balsavimas internetu. Šis internetinis balsavimas buvo pristatytas trisdešimtyje pasirinktų regionų kaip alternatyvus balsavimo metodas. Rinkimų dieną šia sistema galėjo pasinaudoti 2,7 milijono žmonių. Tai sudarė apytiksliai 7,4% visų Jungtinės Karalystės rinkėjų.⁴¹

Internetinių rinkimų dalyvavimo rodikliai ir bendri dalyvavimo rodikliai 2002 m. vietos rinkimuose atskleidė, kad internetiniai rinkimai nepadeda padidinti rinkėjų dalyvavimo aktyvumo. Vidutiniškai 14,6% rinkėjų balsavo internetu. Tačiau šie rinkėjai buvo ne tie, kurie kitu atveju būtų nebalsavę, o tie, kurie kitu atveju būtų tiesiog pasirinkę kitą balsavimo metodą. Rezultate buvo galima teigti, kad 2002 m. Jungtinės Karalystės bandymų schemas papildė rinkimų metodų skaičių, tačiau bendras dalyvių skaičius nepadidėjo.⁴² Rinkėjų apklausa parodė, kad jie palaiko elektroninio balsavimo metodą, kada naujas metodas praplečia balsavimo galimybes, tačiau susirūpinimą kelia elektroninių rinkimų saugumas, patikimumas, tikslumas, prieinamumas ir privatumas.⁴³

Paskutinį kartą bandymų schemas buvo atliktos 2007 m. Rinkimų komisija šių rinkimų analizėje kritikavo visapusės modernizacijos strategijos trūkumą ir e-rinkimų proceso saugumo rizikų nenuspėjamumo faktą. Taip pat buvo kritikuojamas skaidrumo trūkumas. Prieš panaudojant kitą kartą, su e-rinkimų sistemomis buvo rekomenduojama atlikti privačių tiekėjų testavimus.⁴⁴

⁴⁰ Pratchett L. The implementation of electronic voting in the UK. – The Chameleon Press Limited, 2002. – 11 p.

⁴¹ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 93 p.

⁴² European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 93 p.

⁴³ Public attitudes towards the implementation of electronic voting. Qualitative Research Report. – 2001. – 46 p. <http://www.communities.gov.uk/publications/localgovernment/publicattitudestowards> [žiūrėta 2011 06 18].

⁴⁴ Mendez F. E-Democratic Experimentation in Europe: The Case of e-Voting. – 2007. – 10 p. <http://www.epractice.eu/en/library/281680> [žiūrėta 2011 04 09].

1.4.4. Olandija

Olandija be tradicinių e-balsavimo sistemų rinkimų apygardose, nusprendė vykdyti i-balsavimo ir telefoninio balsavimo bandymus Europos Parlamento 2004 m. birželio mėn. rinkimuose. Tradicinės balsavimo sistemos rinkimų apygardose tai pat buvo naudojamos.⁴⁵

2006 m. Olandijoje Žemesniųjų rūmų Parlamento rinkimuose buvo galima balsuoti internetu piliečiams, kurie gyvena užsienyje. Šie rinkimai vyko tuo pačiu metu kaip ir tikrieji rinkimai. Šių internetinių rinkimų paskirtis buvo tapti papildomu rinkimų būdu šalia standartinio balsavimo paštu.⁴⁶

Užsienyje gyvenantys rinkėjai, kurie norėjo pasinaudoti e-rinkimų sistema, turėjo papildomai užsiregistruoti ne vėliau kaip likus keturioms savaitėms iki rinkimų. Jei pirminė registracija buvo atlikta laiku, rinkimų metu buvo naudojama tokia procedūra: po to kai tinkamas rinkėjas pageidaudavo balsuoti internetu, jam paštu atsiųsdavo 16 skaitmenų autorizacijos kodą ir instrukcijų rinkinį. Po to kai rinkėjas įvesdavo kodą rinkimų internetiniame puslapyje, jis galėdavo pažymėti savo balsą. Po prabalsavimo siekiant užtikrinti saugumą, buvo rekomenduojama sunaikinti autorizacijos kodą. Pasibaigus rinkimams rinkėjams buvo suteikiamas „techninis balsas“, kuriuo rinkimų puslapyje galėjo patikrinti ar jų balsas tikrai buvo įskaičiuotas. Šiuo techniniu balsu rinkėjai negalėjo patikrinti už ką jie balsavo. Buvo galima patikrinti tik ar apskritai jų balsas buvo įskaičiuotas.⁴⁷

Bendras užsiregistravusių rinkėjų iš užsienio skaičius buvo 32 126 (norėjusių balsuoti tiek paštu, tiek internetu). Rinkimų metu viso buvo surinkta 28 170 balsų. 19 929 balsų buvo prabalsuota internetu.⁴⁸ Likę balsai buvo prabalsuoti paštu. Po rinkimų nebuvo pateikta jokių ataskaitų apie fundamentalias saugumo spragas.

Vis dėlto elektroninių rinkimų kritikai ir kūrėjai vieningai sutinka su teiginiu, kad dėl saugumo problemų, naudota e-rinkimų sistema nėra tinkama sistema nacionaliniams internetiniams rinkimams. Kaip pavyzdys gali būti pateikiamas kodo laikymo priežiūros klausimas. Kodas turi būti saugomas iki rinkimų pabaigos. Teoriškai visuomet išlieka galimybė, kad rinkėjas perduos kam nors kodą, todėl neleistinų pakeitimų tikimybė visuomet išlieka.

⁴⁵ Prosser A., Krimmer R. *Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society*. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 35 p.

⁴⁶ Caarls S. *E-voting handbook: Key steps in the implementation of e-enabled elections*. – Council of Europe Publishing, 2010. – 45 p.

⁴⁷ European Technology Assessment Group. *E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation*. – October 2010. – 92 p.

⁴⁸ Ten pat.

1.4.5. Kitos Europos šalys

Ispanija 2002 m. taip pat pradėjo e-balsavimo stočių, kioskų ir interneto prieigų testavimus. Katalonijos gyventojams, gyvenantiems užsienyje, 2003 m. vietinio parlamento rinkimuose buvo galima balsuoti Argentinoje, Belgijoje, Čilėje, Meksikoje ir JAV. Dalyvavimo lygis buvo aukštas ir visi reikalavimai bei pranašumai buvo pasiekti. Be to 2004 m. parlamento rinkimuose, trijų savivaldybių rinkėjai (Lugo, Zamoros ir Toro) turėjo galimybę išbandyti sumanių kortelių i-balsavimo sistemą rinkimų apylinkėse.⁴⁹ Po balsavimo Ispanijos Vidaus ministerija parašė ataskaitą, kurioje buvo skelbiama apie didelį gyventojų šios sistemos priėmimą, aukštą balsuotojų skaičių, lengvumą naudotis sistema ir būtinumą įstatymais apibrėžti šią kryptį.

Airija nuo 2000 m. atidžiai planavo ir testavo kioskų tipo elektroninio balsavimo sistemas, kurios jau buvo naudojamos kitose dviejose Europos šalyse. Airija norėjo pristatyti šias elektroninio balsavimo sistemas visose balsavimo apygardose (stotyse) 2004 m. birželio mėn. 11 d. Europos parlamento ir vietiniuose rinkimuose. Tačiau opozicijos iniciatyva, du žymūs mokslininkai parašė kritikuojančias išvadas ir galiausiai vyriausybės organizacijos "Elektroninio balsavimo komisijos" neigiama ataskaita nulėmė, kad šios sistemos taip ir nebuvo pristatytos 2004 m. rinkimuose.⁵⁰

Vokietija pradėjo e-balsavimo testus ir eksperimentus jau 1999 m. ir nuolatos juos vykdo, tačiau ne parlamento ar kituose politiniuose rinkimuose, o Universitetų rinkimuose, vietinių bendruomenių rinkimuose ir gyventojų tarybų rinkimuose. Remiantis šiais bandymais ir testuojamomis sistemomis, ateityje planuojama rengti ir valstybinės reikšmės balsavimus.

Italijoje ir Prancūzijoje mažu mastu e-balsavimo sistemos buvo testuojamos balsavimo apygardose bei policijos komisariatuose. Šios sistemos veikia sumanių kortelių bei pirštų antspaudų atpažinimo principais. Šios sistemos abiejose šalyse taip pat buvo bandomos ir 2004 m. Europos Parlamento rinkimuose.⁵¹ Techniniu požiūriu šie metodai gali būti naudojami ir balsuojant privačiais asmeniniais kompiuteriais.

Po pirmųjų bandymų Prancūzijos užsienio gyventojų asamblėja (AFE) 2009 m. pakvietė prancūzų gyventojus, gyvenančius Afrikoje ir Amerikoje balsuoti savo konsulatuose internetu. AFE atstovauja Prancūzijos piliečius gyvenančius užsienyje. Ji yra viešasis teisinis organas, susidedantis iš 155 tarybos narių ir turi teisę išrinkti 12 Aukštesniųjų Prancūzijos parlamento Rūmų (Senato) narių. Istoriskai rinkėjų aktyvumas buvo žemas – 2006 m. apytiksliai balsavo tik

⁴⁹ Prosser A., Krimmer R. *Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society*. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 34 p.

⁵⁰ Prosser A., Krimmer R. *Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society*. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 35 p.

⁵¹ Ten pat.

14%. Todėl pagrindinis 2009 m. saugių ir vartotojui draugiškų internetinių rinkimų tikslas buvo padidinti rinkėjų aktyvumą. Be rinkimų internetu, Prancūzijos užsienyje gyvenantys piliečiai gali balsuoti paštu arba artimiausiame konsulate. Daugiau nei 6 tūkstančiai rinkėjų 2009 m. balsavo internetu. Tai sudaro apytiksliai 9% visų užregistruotų balsų.⁵² Palyginus su ankstesniais rinkimais, buvo užfiksuotas nedidelis aktyvumo padidėjimas.

1.4.6. Jungtinės Amerikos Valstijos

JAV 2004 m. prezidento rinkimams buvo sukurta SERVE (Secure Electronic Registration and Voting Experiment) sistema, kurios pagalba turėjo balsuoti šalies emigrantai. Tačiau 2004 m. pavasarį sistema buvo atšaukta keturių sistemos įvertinimo narių iš saugumo departamento. Jie savo ataskaitoje rekomendavo tuoj pat nutraukti SERVE sistemos plėtoją ir kūrimą bei argumentavo, kad nėra tinkamo būdo sukurti tokią balsavimo sistemą be radikalių pakeitimų bendroje interneto ir asmeninių kompiuterių architektūroje, nes visuomet gali atsirasti nenumatytų saugumo spragų. Iš pat pradžių buvo tikimasi šį eksperimentą nukreipti į vieną milijoną užsienio balsuotojų, kur buvo tikimasi, kad 100 tūkstančių rinkėjų pasinaudos būtent šia elektroninių rinkimų sistema.⁵³

1.5. Pasiruošimas e-rinkimams Lietuvoje

1.5.1. E-rinkimų koncepcija

Lietuvoje taip pat plačiai diskutuojama apie e-rinkimų įgyvendinimą tiek visuomenės, tiek politiniame lygmenyje. Atliktos gyventojų nuomonių apklausos rodo jų palankumą e-rinkimų įgyvendinimui, tačiau specialistai išreiškia susirūpinimą dėl e-rinkimų saugumo.^{54,55} Susidomėjimas internetiniu balsavimu išaugo sėkmingai įgyvendinus 2011 m. vykusio elektroninio gyventojų surašymo projektą.⁵⁶

Apie e-rinkimų įteisinimą Lietuvoje pradėta kalbėti nuo 2006 m. lapkričio 16 d., kai LR Seimas savo nutarimu patvirtinto „Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose

⁵² European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 98 p.

⁵³ Prosser A., Krimmer R. Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 35 p.

⁵⁴ BNS. Trys iš keturių apklaustų Lietuvos gyventojų pritaria, kad būtų leista balsuoti internetu <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/trys-iz-keturiu-apklaustu-lietuvos-gyventoju-pritaria-kad-butu-leista-balsuoti-internetu-56-149307> [žiūrėta 2011 05 06].

⁵⁵ Šerėnaitė A. Vieni duris užtrenkia, kiti nesiliauja belstis. // Verslo žinios. Nr. 40, 2011-02-28, 16 p.

⁵⁶ Delfi. R.Palaitis: surašymas rodo, kad laikas ir elektroniniam balsavimui <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rpalaitis-surasymas-rodo-kad-laikas-ir-elektroniniam-balsavimui.d?id=43309409> [žiūrėta 2011 05 06].

konceptiją“.⁵⁷ Šioje koncepcijoje trumpai aptariami rinkimų internetu principai, rinkėjų identifikavimo klausimas, balsavimo internetu principinė schema, rinkimų rezultatų vertinimas bei balsavimo internetu negaliojimas, internetinių rinkimų kaina ir reikalavimai teisinei bazei. Šiuo metu tai yra pagrindinis Lietuvos Seimo patvirtintas dokumentas, reglamentuojantis e-rinkimus. Dėl šios priežasties šį dokumentą panagrinėsime bei išanalizuosime detaliau.

Ankstesnėje dalyje nagrinėjant daugelio kitų valstybių patirtį, visuomet buvo akcentuojamas vienas iš pagrindinių e-rinkimų tikslų – pritraukti dalyvauti rinkimuose kuo didesnę rinkėjų skaičių, padaryti rinkimus patogesnius, išplėsti alternatyvių balsavimo sistemų skaičių, sukurti visapusišką e-valdžios sistemą, apimančią visas valstybės administravimo sritis. Šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek daugelyje Vakarų šalių, jaučiamas rinkėjų politinio dalyvavimo rinkimuose mažėjimas. Šį reiškinį įtakoja daugelis veiksnių, tokių kaip nusivylimas valdžia, netikėjimas, kad galima ką nors pakeisti, tautos ir politikų tarpusavio nutolimas, valdžios korupcija, neturėjimas tvirtos nuomonės ir daugelis kitų veiksnių. Lietuvos atveju nereikia pamiršti ir didelės emigracijos įtakos. Daugelis Lietuvos piliečių emigruoja gyventi ar išvažiuoja laikinai uždarbiami į Vakarų valstybes, todėl nutolsta nuo Lietuvos politinio gyvenimo bei vykstančių vidinių veiksnių. Tenka pripažinti, kad tik nedidelė dalis Lietuvos emigrantų ateina balsuoti į Lietuvos konsulatus. Todėl Lietuvos internetinių rinkimų koncepcijoje keliami šie tikslai ir uždaviniai:

1. palengvinti dalyvavimą rinkimuose suteikiant platesnes galimybes atiduoti balsą būnant kitoje nei balsavimo apylinkė vietoje;
2. siūlant naujas balsavimo formas skatinti rinkėjus dalyvauti rinkimuose;
3. pritaikyti rinkimus prie naujų telekomunikacijos technologijų;
4. palengvinti ir padaryti veiksmingesnį balsų skaičiavimą ir rinkimų ar referendumo rezultatų nustatymą.

Lietuvoje beveik kiekvienuose naujuose rinkimuose fiksuojamas rinkėjų aktyvumo mažėjimas. Tai yra opi Lietuvai problema, kuri gali kenkti šalies demokratiškumui. E-rinkimų pagalba būtų galima pritraukti balsuoti daugiau jaunų žmonių, kurių šiuo metu Lietuva netenka dėl aukštos emigracijos. Keista, tačiau šios koncepcijos preambulėje įvardinama, kad ši koncepcija kuriama dėl to, kad Lietuva, įstojusi į Europos Sąjungą, turi laikytis priimtų įsipareigojimų, taip pat ir e-valdžios bei e-vyriausybės kūrimo aspektais.

Koncepcijoje pateikiami internetinių rinkimų principai – visuotinė, lygi, tiesioginė, laisvų rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Trumpai aprašoma kas tai per principas ir kodėl jis turi būti užtikrinamas. Tačiau nepateikiama informacijos, kaip bus užtikrinamas šių principų

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. lapkričio 16 d. nutarimas „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 127-4827.

laikymasis. Vien faktų, jog rinkimų metu turi būti laikomasi šių principų, išvardijimas nereiškia, kad būsima e-rinkimų sistema sugebės juos užtikrinti. Reikalinga gilesnė šių principų analizė ir įvardijimas priemonių, kurių bus imtasi norint užtikrinti, kad šių principų bus laikomasi bei nebus galimybių juos pažeisti.

Koncepcijoje nagrinėjamas rinkėjų identifikavimo klausimas. Pateikiami galimi rinkėjų identifikavimo būdai – rinkėjų identifikavimas elektroniniu parašu ir pasinaudojant bankinėmis sistemomis. Elektroninio parašo sistemos šiuo metu yra nepaplitę ir mažai gyventojų jomis naudojasi. Tai nebūtų tinkamas būdas rinkėjų identifikavimui. Be to panagrinėjus giliau, negalima teigti, kad jis yra visiškai saugus. Įstaiga, išduodanti elektroninio parašo prietaisus, atsako už jų duomenų saugumą. Jei duomenys būtų prarasti, jais pasinaudojant būtų galima atlikti balsavimą. Labiausiai koncepcijoje išnagrinėtas vartotojų identifikavimas bankinėmis sistemomis taip pat nėra tinkamas. Šiuo atveju į rinkimų procesą įtraukiama trečioji šalis – bankai. Bankai šiais laikais vaidina didelį vaidmenį visuomenėje, yra stambiaus kapitalo valdytojai ir gali turėti savų interesų politiniame lygmenyje. Šiuo metu elektronine bankininkyste naudojasi ne kiekvienas asmuo, todėl egzistuoja didelė rizika, kad gali būti organizuojama sukčiavimo atvejų. Bankai apie asmenis turi svarbius duomenis, tokius kaip gyvenamoji vieta, adresas, pajamos, be to turėtų galimybę žinoti ar asmuo jau balsavo internetu ar ne. Todėl egzistuoja galimybė, pavyzdžiui, paveikti rinkimų rezultatus konkrečioje apylinkėje ir pan. Be to, gali būti paveikti paties banko darbuotojai ir veikti nesąžiningų politikų naudai. Aprašytoje bankinėje identifikavimo sistemoje, bankas į rinkimų serverį perduoda tik rinkėjo vardą, pavardę ir asmens kodą, kuris sėkmingai užsiregistravo sistemoje. Tai nėra pakankamas saugumo lygmuo ir pasinaudojus banko turimais duomenimis, galima būtų manipuliuoti rinkimų rezultatus.

Balsavimo internetu principinės schemos skyriuje aprašomas balsavimo internetu modelis: rinkėjas vienu iš galimų kanalų arba tiesiogiai prisijungia prie Vyriausiosios rinkimų komisijos (toliau – VRK) balsavimo tinklalapio arba prie savo banko elektroninio aptarnavimo sistemos.

Jei rinkėjas naudoja banko identifikavimo sistemą, atsivertęs savo banko sąskaitos tvarkymo tinklalapį (naudodamas banko kodų generatorių ar slaptažodžių kortelę), jis pasirenka nuorodą „Balsavimas internetu“ ar pan. ir yra perkeliamas į VRK serverį. Kartu bankas perduoda VRK serveriui banko pasirašytą informaciją apie prisijungusį rinkėją, o pats atsijungia nuo ryšio grandinės, palikdamas tiesioginį ryšį „rinkėjas – VRK“.

VRK serveris, gavęs informaciją iš banko apie prisijungusį rinkėją, patikrina, ar toks rinkėjas yra rinkimų sąrašuose, ir priskiria rinkėją atitinkamai rinkimų apygardai. Po patikrinimo VRK sistema rinkėjo „paklausia“, ar tai tikrai tas rinkėjas, kuris prisistato.

Rinkėjui ekrane pateikiamas e-biuletenis, jame rinkėjas pažymi savo pasirinkimą (pasirinkimus) ir jį patvirtina. Informacija ekrane turi būti aiški, suprantama ir kiek įmanoma panaši į rinkėjams įprastą balsavimo apylinkėje ar paštu biuletenį.

Rinkėjo balsas saugiu ryšio kanalu perduodamas į VRK serverį, čia nedelsiant užkoduojamas ir patenka į elektroninę balsadėžę. Rinkėjų sąrašė pažymima, kad rinkėjas balsavo, o užkoduotas balsas su rinkėjo tapatybės nustatymo duomenimis patenka į e. balsadėžę ir ten saugomas iki tradicinio balsavimo pabaigos.

Pasibaigus i-balsavimo laikui, e-balsadėžė „uždaroma“, t.y. atjungiama nuo išorinio ryšio kanalų, o pagal internetu balsavusių asmenų sąrašą pažymimi rinkėjai rinkėjų sąrašuose, numatytuose skirstyti apygardoms ir apylinkėms.

Rinkėjui atvykus į rinkimų apylinkę rinkimų dieną ir balsavus tradiciniu būdu, rinkėjų sąrašuose (kuriuose apylinkės komisijos narys mato, kad rinkėjas balsavo internetu) pažymima, kad rinkėjas atvyko į apylinkę, ir apie tai pranešama rinkimų apygardai. Rinkimų apygarda savo ruožtu informuoja VRK serverį, o šis anuliuoja rinkėjo internetinį balsą.

Pasibaigus rinkimų dienai, biuleteniai ir paštu gauti vokai skaičiuojami įprasta tvarka, o VRK serveryje (e-balsadėžėje) esantys balsai atskiriami nuo rinkėjo tapatybės duomenų (išardomi bet kokie ryšiai), išrūšiuojami pagal apygardas ir iššifruojami, VRK surašomas i. balsavimo protokolas. E-balsadėžės balsai iššifruojami naudojant sudėtingą fragmentuotą viešąjį raktą, kurio skirtingus fragmentus turi paskirti Vyriausiosios rinkimų komisijos nariai. Tik surinkus visą viešąjį raktą galima iššifruoti e-balsadėžę. Gavus apygardų rinkimų rezultatus, i. balsai pridedami prie atitinkamos apygardos ir skelbiami galutiniai (suminiai) rezultatai.

Koncepcijoje aptariami rinkimų rezultatų vertinimo ir balsavimo internetu negaliojimo klausimai. Teigiama, kad internetinio balsavimo sistema turi būti apsaugota nuo visų žinomų ir įmanomų įsilaužimo, klastojimo būdų ar kitokio kompromitavimo. Tačiau kyla klausimas ar tokia sistema egzistuoja ir ar įmanoma sukurti tokią sistemą. Technologinis progresas vyksta nuolatos ir yra neįmanoma užtikrinti, kad visi sistemos saugumo aspektai būtų užtikrinti. Net ir pačios saugiausios sistemos negali garantuoti šimtaprocentinio saugumo. Internetinis serveris yra prijungtas prie interneto, todėl tinklu gali būti pasiekiamas kiekvienam asmeniui. Gali būti sukurta daugybė įvairiausių kenkėjiško kodo programų, kurios gali pažeisti rinkimų serverio darbą.

Koncepcijoje numatyta, kad įrodžius, jog sistemoje pažeistas nors vienas iš rinkimų principų, internetinis balsavimas gali būti teismo pripažintas negaliojančiu. Mūsų nuomone, ši nuostata yra labai svarbi ir leidžia apsidrausti jei būtų atskleistas pažeistos sistemos aspektas. Kita vertus, gali atsirasti asmenys, kurie būtų suinteresuoti elektroninių rinkimų pripažinimu negaliojančiais ir tokie asmenys gali spekuliuoti įvairia kompromituojančia informacija. Todėl

labai svarbu laiku tinkamai reaguoti į visuomenei pateikiamą informaciją ir laiku ją patvirtinti ar paneigti.

Koncepcijoje aptariamas ir sistemos kūrimo biudžetas. Viso šios elektroninių rinkimų sistemos sukūrimui ketinama skirti 2 mln. litų, iš kurių elektroninės balsadėžės sukūrimui būtų skiriama apie 100 tūkst. Lt, programinės įrangos pirkimui – apie 500 tūkst. Lt ir dar apie 1,5 mln. Lt būtų numatoma skirti sistemos priežiūrai, auditui bei visuomenės švietimui. Šios lėšos pagal priemones buvo paskirstytos „Balsavimo internetu diegimo programoje“, kurią 2007 m. liepos 11 d. savo nutarimu pavirtino LR Vyriausybė.

Programa skirta sukurti ir įdiegti balsavimo internetu sistemą pagal „Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepciją“.⁵⁸ Programoje teigiama, kad balsavimo internetu sistemos įdiegimas piliečiams palengvins dalyvavimą rinkimuose ir referendumuose, suteiks platesnes galimybes balsuoti ir ne balsavimo apylinkėje, siūloma nauja balsavimo forma turėtų skatinti rinkėjus aktyviau dalyvauti rinkimuose ir referendumuose, be to balsavimas internetu atitiks visus teisės aktų nustatytus balsavimo reikalavimus ir principus.

Šioje programoje taip pat nurodyti pagrindiniai sistemos įgyvendinimo etapai bei terminai, atsakingi vykdytojai ir reikalingos lėšos. Pagal šią programą, balsavimo internetu įgyvendinimą sudaro dvylika etapų, kurie turėjo būti pradėti vykdyti jau 2007 m. spalį. Per metus, tai yra iki 2008 m. spalio 1 d. turėjo būti pilnai sukurta ir įdiegta balsavimo internetu informacinė sistema bei pristatyta politikams, specialistams, plačiajai visuomenei žiniasklaidos priemonėse, spaudos konferencijose, informaciniuose renginiuose bei stacionariose informavimo priemonėse.

Koncepcijos pabaigoje aptariami reikalavimai teisinei bazei. Iš anksto numatoma, kad siekiant įteisinti balsavimą internetu, būtina atitinkamai keisti Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą, Seimo rinkimų įstatymą, Prezidento rinkimų įstatymą, Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymą, Referendumo įstatymą juose įteisinant i-balsavimą kaip alternatyvų balsavimo būdą (įstatymų projektai aptariami kitame poskyryje).

1.5.2. Rinkimų įstatymų projektai

Šiuo metu LR Seime yra įregistruoti Lietuvos Respublikos Seimo, Respublikos Prezidento, Savivaldybių tarybų rinkimų, Rinkimų į Europos parlamentą ir Referendumo įstatymų pakeitimų įstatymų projektai, suteikiantys galimybę visiems Lietuvos piliečiams

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. 759 „Dėl balsavimo internetu diegimo programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3332.

balsuoti internetu ateinančiuose rinkimuose.⁵⁹ Šie projektai LR Seime buvo įregistruoti 2011 m. gegužės 24 d.

Kitas 2010 m. gruodžio 23 d. LR Seime įregistruotas Seimo, Respublikos Prezidento rinkimų, Rinkimų į Europos Parlamentą ir Referendumo įstatymų pakeitimų paketas, jei būtų priimtas, sudarytų sąlygas tik užsienyje gyvenantiems lietuviams balsuoti internetu.⁶⁰ Kadangi visi užsienyje gyvenančių piliečių balsai fiksuojami vienoje Naujamiesčio apygardoje, anot rinkimų įstatymų pakeitimo projekto autorių, e-rinkimų bandymas nesukeltų grėsmės rinkimams, tačiau būtų galima patikrinti, ar baimės dėl balsavimo internetu yra pagrįstos. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką, užsienyje gyvenantys Lietuvos piliečiai savo balsą gali išreikšti diplomatėje atstovybėje.⁶¹

Įstatymuose, kurie reglamentuoja balsavimą internetu, turi būti apibrėžti ir įtvirtinti šie minimalūs reikalavimai demokratiškai rinkimų procedūrai⁶²:

- balsuoti galėtų tik šią teisę turintys rinkėjai;
- kiekvienas rinkėjas turėtų tik vieną balsą ir balsuoti galėtų taip pat tik vieną kartą;
- jokiems tretiesiems asmenims nebūtų jokios galimybės sistemingai perimti, pakeisti ar nukreipti elektroninius balsus ar kitaip aiškiai įtakoti balsadėžės rezultatus;
- nebūtų jokios galimybės tretiesiems asmenims sužinoti rinkėjų balsų turinį;
- visi pažymėti balsai būtų suskaičiuoti;
- balsų skaičiavimo procedūra būtų tiksli, patikrinama ir skaidri.

Be to, būtina padaryti atitinkamas Baudžiamojo kodekso ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso pataisas, įtvirtinant bankų, kitų juridinių bei fizinių asmenų atsakomybę už internetinio balsavimo kompromitavimą: balsų pirkimą, slaptumo ir saugumo pažeidimą, balsavimą už kitus rinkėjus.

Įvertinus e-rinkimus reglamentuojančių įstatymų projektus galima teigti, kad juose nėra tiesiogiai įtvirtinti aukščiau išdėstyti reikalavimai, tačiau juose teigiama, kad internetu būtų balsuojama pagal Vyriausiosios rinkimų komisijos nustatytą tvarką. Vyriausioji rinkimų

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. Nr. XIP-3249. Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašo Nr. 11, 13, 15, 16, 18.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2010 m. gruodžio 23 d. Nr. XIP-2795. Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašo Nr. 10, 12, 14, 17, 85.

⁶¹ Šerėnaitė A. Kol politikai dvejoja – kaina kyla. // Verslo žinios. Nr. 193, 2011-11-08, 16 p.

⁶² Department for Communities and Local Government. Implementing electronic voting in the UK: The legal issues. – 2006. – 6 p. <http://www.communities.gov.uk/publications/localgovernment/implementingelectronicvoting2> [žiūrėta 2011 06 18].

komisija taip pat užtikrina, kad balsuojant internetu būtų įgyvendinti visuotinės, lygios rinkimų teisės bei slapto balsavimo principai. Balsavimo internetu metu gauti duomenys kaupiami, saugomi ir apdorojami Vyriausios rinkimų komisijos valdomoje informacinėje sistemoje, o komisija užtikrina, kad būtų įgyvendinti Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyti elektroninės informacijos saugos reikalavimai.⁶³

Vyriausioji rinkimų komisija taip pat turi teisę nutraukti balsavimą internetu ir anuliuoti jo metu gautus balsus, jei pripažįsta, kad balsavimo internetu metu gauti duomenys buvo sunaikinti, sugadinti ar neteisėtai pakeisti. Balsavimo internetu procedūros įgyvendinimas, šios procedūros priežiūra tiesiogiai priklausys nuo Vyriausiosios rinkimų komisijos, todėl ši komisija turėtų būti pajėgi užtikrinti priežiūrą ir kontrolę. Kadangi tokios funkcijos įgyvendinimas susijęs su privačių asmenų pasitelkimu diegiant informacines technologijas, būtina užtikrinti, kad tokia sistema būtų apsaugota, o ją aptarnaujantys asmenys neturėtų galimybės neigiamai paveikti sistemą.

2011 m. spalio – lapkričio mėn. šiuos rinkimų įstatymų pakeitimų projektus nagrinėjo ir savo išvadas pateikė keli LR Seimo komitetai:

- Teisės ir teisėtvarkos komitetas abiem rinkimų įstatymų projektų paketams nepritarė, nes juose siūlomas teisinis reguliavimas neužtikrina LR Konstitucijoje įtvirtintų principų (slapto balsavimo, tiesioginės rinkimų teisės bei lygios rinkimų teisės).⁶⁴
- Informacinės visuomenės plėtros komitetas nusprendė atmesti įstatymų pakeitimų projektus, kurie sudaro sąlygas tik užsienyje gyvenantiems lietuviams balsuoti internetu, kadangi tai prieštarauja konstituciniam lygios rinkimų teisės principui. Tačiau rinkimų įstatymų projektams, leidžiantiems visiems Lietuvos piliečiams balsuoti internetu, komitetas pritarė.⁶⁵
- Biudžeto ir finansų komitetas, remdamasis ekspertų pateiktais argumentais bei Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada, nepritarė visų rinkimų įstatymų pakeitimams.⁶⁶

⁶³ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. Nr. XIP-3249. Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašo Nr. 11, 13, 15, 16, 18.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“. Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašo Nr. 37-45.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“. Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašo Nr. 38-46.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo

- Užsienio reikalų komitetas, įvertinęs ekspertų ir specialistų išdėstytus argumentus bei argumentus pateiktus Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadoje, abu rinkimų įstatymų projektų paketus atmetė.⁶⁷

Šiuo metu įstatymų, reglamentuojančių elektroninius rinkimus, pakeitimai dar nėra priimti. Įstatymų pataisų priėmimo klausimą LR Seimas jau svarstė bei atmetė kelis kartus. Tikimasi, kad dar kartą elektroninių rinkimų įteisinimo įstatymų pataisos bus svarstomos 2012 m. Seimo pavasario sesijoje. Atsižvelgiant į prieš tai vykusią LR Seimo narių balsavimo rezultatus aiškiai matomas Lietuvos politikų nepasitikėjimas elektroniniais rinkimais. 2008 m. LR Seimas atmetė įstatymų pataisas, įteisinančius balsavimą internetu. Įvairias šio įstatymo pataisas ir galimybės balsuoti elektroniniu būdu versijas LR Seimas atmetė ir grąžino rengėjams tobulinti tiek 2009 m., tiek ir 2010 m. Matant kaip nesikeičia elektroninių rinkimų įteisinimo palaikymas, galima prognozuoti, kad elektroninių rinkimų įstatymo pataisos gali būti atmetos ir ateinančią kartą.

bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“.)“ . Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašė Nr. 19-27.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“ . Plačiau žiūrėti Literatūros sąrašė Nr. 46-54.

2. RINKIMŲ PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS E-RINKIMUOSE

2.1. LR Konstitucijoje įtvirtinti rinkimų principai

Lietuvos Respublikos Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas Lietuvoje. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama LR Konstitucijos pagrindu. LR Konstitucijoje yra nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai.⁶⁸

1-ajame LR Konstitucijos straipsnyje yra įtvirtinti pamatiniai Lietuvos valstybės principai: Lietuvos valstybė yra savarankiška, nepriklausoma valstybė; Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika; valstybės valdžia turi būti organizuota demokratiškai, šalyje turi būti demokratinis politinis režimas. Pagal LR Konstitucijos 2 straipsnį suverenitetas priklauso Tautai, savo aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai arba per demokratiškai išrinktus savo atstovus (LR Konstitucijos 4 straipsnis). LR Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus.⁶⁹

Asmeninis balsavimas – viena iš lemiamų laisvo, taigi ir demokratiško, rinkėjų valios reiškimo garantijų. Būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį.⁷⁰

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 lapkričio 5 d. išvadoje yra nurodęs, kad rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – teisėtais, jeigu rinkimai vyksta paminant LR Konstitucijoje įtvirtintus demokratinių rinkimų principus, pažeidžiant demokratines rinkimų procedūras. Rinkimų principai, įtvirtinti LR Konstitucijoje, negali būti paneigti, iškreipti ar apriboti jokia žemesnės galios teisės aktu.⁷¹ Todėl nagrinėjant elektroninių rinkimų temą, pirmiausiai reikia kreipti dėmesį į šių principų įgyvendinimą.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. Nr.85-3094.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada „Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 1996, Nr.114-2644.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 2004, Nr.163-5955.

Pamatinės rinkimų nuostatos yra įtvirtintos šiuose LR Konstitucijos straipsniuose⁷²:

- 55 straipsnis. Seimą sudaro Tautos atstovai - 141 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis **visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu**.
- 78 straipsnis. Respublikos Prezidentą renka Lietuvos Respublikos piliečiai penkeriems metams, remdamiesi **visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu**.
- 119 straipsnis. Savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi **visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu**.

Tiesiogiai LR Konstitucijoje įtvirtinti keturi rinkimų vykdymo principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Be šių keturių rinkimų principų, taip pat labai svarbus yra **laisvų rinkimų teisės** principas. Šis rinkimų principas nėra tiesiogiai įvardintas LR Konstitucijoje, tačiau jis išplaukia iš kitų LR Konstitucijos straipsnių aiškinimo⁷³:

- 4 straipsnis. Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.
- 33 straipsnis. Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Visuotiniai rinkimų principai yra įtvirtinti ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Dar 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) šalys pasirašė „Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją“. Jos 21 straipsnio 3 dalyje yra suformuluoti pagrindiniai reikalavimai, kurių turėtų būti laikomasi reglamentuojant rinkimų teisę. Pagal šio straipsnio 3 dalį „liaudies valia yra valstybinės valdžios pagrindas; ši valia turi būti išreiškiama teisinguose rinkimuose, kurie turi vykti periodiškai, kai yra visuotinė ir lygi rinkimų teisė ir slaptas balsavimas arba kitos lygiavertės procedūros, garantuojančios balsavimo laisvę“.⁷⁴ Šiuo metu JTO sudaro 193 šalys, Lietuva į JTO priimta 1991 m. rugsėjo 17 dieną.

Kitas tarptautinis dokumentas, kuriame įtvirtinti pamatiniai demokratinių rinkimų principai yra „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“ (dažnai vadinama kaip

⁷² Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

„Europos žmogaus teisių konvencija“).⁷⁵ Šį dokumentą 1953 m. rugsėjo 3 d. patvirtino Europos Taryba (ET), seniausia Europos valstybes vienijanti organizacija. Šiuo metu Europos Taryba turi 47 šalis nares, Lietuva prie šios organizacijos prisijungė 1993 m. gegužės 14 d.

Detaliau pamatiniai rinkimų principai yra nagrinėjami šiuose tarptautiniuose dokumentuose:

- 2002 m. Venecijos komisija parengė rinkimų teisės principų studiją, kurią pavadino „Geroji rinkimų praktika“.⁷⁶ Šiame dokumente buvo nagrinėjami visuotinių, lygių, laisvų, slaptų ir tiesioginių rinkimų principų aspektai. Šį dokumentą 2003 m. patvirtino ir Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja.
- 2004 m. rugsėjo mėn. 30 d. Europos Tarybos Ministrų Komitetas patvirtino valstybių narių Ministrų Komiteto Rekomendaciją (2004)11, kuri vadinasi – „Teisiniai, organizaciniai ir techniniai e-rinkimų standartai“.⁷⁷ Šios rekomendacijos gairėmis ET šalys narės turi vadovautis rengiant elektroninius rinkimus.

Kadangi šie rinkimų principai yra įtvirtinti visose demokratiškose valstybėse, juos galima laikyti universaliais. Todėl nagrinėjant rinkimų temą, galima remtis kitų demokratiškas valstybių pavyzdžiais bei patirtimi.

Toliau darbe bus detaliai paaiškinimas ir aptariamas kiekvienas rinkimų principas, remiantis LR Konstitucija, ir kiekvienas iš šių principų apžvelgiamas per e-rinkimų prizmę.

2.2. Visuotinė rinkimų teisė

LR Konstitucijoje visuotinės rinkimų teisės principas apibrėžia, kad rinkimų teisę turi kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, rinkimų dieną turintis 18 metų. Išimtis – piliečiai, kurie įstatymų nustatyta tvarka teismo pripažinti neveiksniais. Rinkimų teisę turi ir nuteistieji, nesvarbu, kokio pobūdžio ir sunkumo nusikaltimą jie padarė, išskyrus atvejus, kai pilietybės aktas pripažįstamas negaliojančiu, jeigu teismas nustato, kad natūralizuoti asmenys arba optantai iki pilietybės suteikimo ar po to padarė tarptautinės teisės numatytų nusikaltimų žmogiškumui, vykdė genocidą arba padarė nusikaltimus Lietuvos Respublikai. Apskritai, išskyrus nepilnamečius, neveiksnius asmenis ir asmenis, kurie rinkimų dieną neteko arba atsisakė Lietuvos Respublikos pilietybės, visi Lietuvos piliečiai turi rinkimų teisę, o tiesioginiai ar

⁷⁵ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm> [žiūrėta 2011 07 24]

⁷⁶ European Commission for Democracy Through Law: Code of Good Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Reports adopted October 2002. Opinion no. 190/2002. CDL-AD (2002) 23 rev.

⁷⁷ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 88 p.

netiesioginiai šios teisės apribojimai dėl piliečio asmeninių savybių ir požymių, socialinio statuso draudžiami.⁷⁸

Apibendrinant, visuotinių rinkimų principas reiškia, kad kiekvienas turi teisę balsuoti ir teisę būti išrinktas. Turi būti užtikrinta, kad kiekvienas rinkėjas turi galimybę atiduoti savo balsą, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, sveikatos būklės, profesijos ar raštingumo. Niekam negali būti uždrausta balsuoti dėl politinių, socialinių ar ekonominių priežasčių.⁷⁹ Kartais tai garantuoti yra pakankamai sunku ir sudėtinga, pavyzdžiui, jei kalbama apie neįgaliuosius ar senyvo amžiaus žmones. Todėl tikslas yra bent jau suteikti kuo daugiau žmonių galimybę balsuoti.

Nors balsavimas internetu iš principo yra visiems prieinamas, tačiau yra kitų apribojimų kuriuos reikia įvertinti. Pirmasis sunkumas susijęs su kompiuteriniu raštingumu. Kadangi ne kiekvienas žmogus yra susipažinęs su naujausiomis technologijomis ir žino kaip naudotis kompiuteriu bei internetu, kai kurių žmonių teisė balsuoti gali būti pažeista. Tai reiškia, kad gali būti prarasti balsai ir dėl to gali būti pažeistas visuotinių rinkimų principas.⁸⁰ Todėl turi būti užtikrintas organizacinis saugumas ir rinkimai turi būti organizuojami taip, kad būtų kuo mažesnė galimybė prarasti balsus.

Kitos problemos kurios gali pažeisti visuotinių rinkimų principą yra susiję su techniniu rinkimų įgyvendinimu, saugumo spragomis, virusais, atakomis. Atakos kurios pažeidžia teisingą balsą ir informacijos perdavimą, gali paveikti tris proceso dalis: serverį, klientą ir informacijos perdavimo kelią.

Svarbi problema, kuri gali padaryti internetinius rinkimus pažeidžiamus yra kompiuterių užkrėtimas kenksmingomis programomis. Kenksmingos programos yra tokios, kurios gali pridaryti žalos. Jei tokia programinė įranga įdiegta balsavimo kompiuteryje ar serveryje, rinkėjų balsai gali būti pakeisti. Šios kenksmingos programos gali būti paleidžiamos pasinaudojant nuotoliniu būdu valdoma programine įranga arba "Trojos arklio" tipo programomis. Kenksminga programine įranga taip pat galima užsikrėsti per visas pernešiojamas laikmenas – CD-ROM, el. paštu, interneto puslapiuose ir panašiai. Nuo šių programų gali apsaugoti laiku atnaujinama antivirusinė programinė įranga.⁸¹

Komunikacijos pusėje pagrindinė grėsmė kyla dėl „atsisakymo aptarnauti“ (DOS - angl. Denial Of Service) tipo atakų. Šių atakų metu užtvindinamas ryšys su daugiau užklausių nei serveris gali atsakyti ir taip sutrikdomas ryšys tarp rinkėjo kompiuterio bei serverio. Tuo metu

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002 m. – 4 p.

⁷⁹ European Commission for Democracy Through Law: Code of Good Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Reports adopted October 2002. Opinion no. 190/2002. CDL-AD (2002) 23 rev.

⁸⁰ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 100 p.

⁸¹ Simons B. Internet Voting: An Idea Whose Time Has NOT Come. – 2010.

http://liberationtechnology.stanford.edu/events/internet_voting_an_idea_whose_time_has_not_come [žiūrėta 2011 06 18].

ryšys užkemšamas ir reikalinga informacija negali būti persiunčiama. Egzistuoja ir sudėtingesnė atakų versija – „paskirstyto atsisakymo aptarnauti“ (DDOS - angl. Distributed Denial of Service).⁸² Šiuo atveju užkrečiama grupė kompiuterių kenksminga programine įranga ir tuomet ataka prieš serverį vykdoma iš visų užkrėtų kompiuterių, todėl gali būti užkemšamas bet kokio dydžio ryšys.

Taip pat egzistuoja internetinių puslapių klastojimo problema, kuri taip pat daro internetinius rinkimus pažeidžiamus. Sukuriami netikri rinkimų serveriai ir jei namų kompiuteris nėra apsaugotas nuo tokių atakų, rinkėjas gali nepastebėti skirtumo tarp tikrojo rinkimų puslapio ir suklastoto. Todėl kyla grėsmė prarasti ar pakeisti rinkėjo balsą. Tipinis metodas įvykdyti tokį veiksma yra siunčiant el. paštu nuorodą, kuri kaip teigiama veda į rinkimų serverį, tačiau iš tikrųjų veda kitur.

Aprašant esamus interneto infrastruktūros pažeidimus, išnagrinėtos tik kelios galimos grėsmės ir atsižvelgiant į anksčiau išvardintas problemas, nuotolinis balsavimas internetu, kaip vienintelis balsavimo kanalas, tik pažeistų tam tikrų rinkėjų pilietines teises. Tačiau kai kurie autoriai tvirtina, kad visuotinum principas yra nepažeistas, jei naudojama kelių rinkimų metodų kombinacija. Europos Taryba netgi tvirtina, kad papildomų elektroninių kanalų naudojimas kartu su tradicinėmis balsavimo formomis, rinkimus ir referendumus gali padaryti labiau prieinamais ir taip sustiprinti visuotinum principą.⁸³ Taigi šios problemos esminis klausimas yra – ar internetiniais rinkimais tikimasi pakeisti šiuolaikinius balsavimo metodus ar tai bus tik papildomu balsavimo kanalu.

2.3. Lygi rinkimų teisė

LR Konstitucijoje lygi rinkimų teisė reiškia, kad kiekvienas rinkėjas rinkimuose turi po vieną balsą, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams. Kiekvienas rinkėjas turi lygią teisę pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų, įrašytų į tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o ši nuomonė yra lygiavertė kiekvieno kito balsavusio už šį sąrašą rinkėjo nuomonei.⁸⁴

Tačiau kartu reikia pažymėti, kad toks apibrėžimas rinkimų teisės doktrinos kontekste būtų neišsamus. Užtikrinant lygius rinkimus svarbu atsižvelgti į tai, ar laikomasi lygybės principo sudarant rinkimų apygardas pagal rinkėjų skaičių (rinkimų geografiją), vienodų taisyklių organizuojant rinkimus nuo pradžios iki pabaigos, ar lygi visų piliečių teisių teisminė gynyba, ar sudarant rinkėjų sąrašus, organizuojant rinkimų agitaciją taikomos vienodos sąlygos

⁸² European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 100 p.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2002 m. – 4 p.

ir pan. Taigi lygios rinkimų teisės principas yra universalus, jis apima visus rinkimų organizavimo ir vykdymo komponentus, teisės aktų turinį ir rinkimų organizavimo bei vykdymo praktiką.⁸⁵

Lygios rinkimų teisės principas yra taip pat artimai susijęs su visuotinių rinkimų principu – kiekvienas balsas turi būti skaičiuojamas vienodai, tai yra tik vieną kartą. Kiekvienas pilietis privalo vienodai įtakoti rinkimų rezultatus, todėl turi būti užkirstas kelias rinkėjams balsuoti keletą kartų.

Nuotoliniams internetiniams rinkimams didžiausia problema yra saugaus balso perkėlimas.⁸⁶ Kol neužtikrinamas saugaus balso perkėlimas ir sistemos pažeidžiamumai leidžia manipuliacijas, lygios rinkimų teisės principas nėra užtikrinamas. Kelių rūšių atakos gali sukompromituoti rinkimų balsų skaičiavimo procesą. Be to, skaitmeninė atskirtis lemia tai, kad rinkimai nėra visiems vienodai prieinami ir todėl lygios rinkimų teisės principas neužtikrinamas. Kaip bebūtų, šis teiginys teisingas tik tuo atveju, kai rinkimai internetu yra vienintelis balsavimo būdas.

Lygiateisiškumo principas taip pat gali būti ištirtas stebint autentifikacijos procesą. Tradicinių rinkimų balsavimo procedūra užtikrina, kad rinkėjas balsuotų tik vieną kartą. Rinkėjas identifikuojamas pateikiant savo ID ir užregistruojama, kad jis jau gavo balsavimo biuletenį. Ši procedūra užtikrina, kad rinkėjui nebūtų įmanoma balsuoti antrąjį kartą. Tačiau internetiniuose rinkimuose ši procedūra komplikuota. Galima išskirti tris problemas: balsų duplikavimo apsauga (apsauga nuo paties rinkėjo ar kitų asmenų veiksmų), pakartotinio balsavimo apsauga (balsavimo internetu daugiau nei vieną kartą ar balsavimo internetu ir tradiciniu būdu) ir balsų modifikavimo apsauga (kuomet rinkėjas jau yra prabalsavęs).⁸⁷

Norint užtikrinti, kad rinkėjai balsuotų tik vieną kartą, yra keletas praktinių būdų tam pasiekti. Galima išskirti keturias identifikavimo technologijas.⁸⁸ Pirmoji – vartotojo vardo ir slaptažodžio kombinacijos naudojimas, kur identifikacijos duomenų slaptumas patikimas rinkėjui. Antroji – TAN (angl. – Transaction authentication number) technologijos naudojimas vartotojų autentifikavimui. Be to gali būti naudojamos įvairios biometrinės žmonių savybės su specialiais biometriniais skaitytuvais. Galiausiai rinkėjas gali būti identifikuojamas "sumanios" kortelės pagalba, naudojant jos vidinius duomenis bei vartotojo slaptažodžiu. Kaip matoma iš pavyzdžių, norint tenkinti saugumo nuostatas, autentifikavimo problema gali būti pakankamai komplikuota, bet galiausiai tenkinti tinkamumo naudoti reikalavimus.

⁸⁵ European Commission for Democracy Through Law: Code of Good Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Reports adopted October 2002. Opinion no. 190/2002. CDL-AD (2002) 23 rev. 17 p.

⁸⁶ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 101 p.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Ten pat, 102 p.

Esminė vieta yra ta, kad tiksli rinkėjų identifikacija turi būti atliekama kartu su balsavimo proceso anonimiškumu. Tai nukreipia į kitą teisinį principą – slaptą balsavimą.

2.4. Slaptas balsavimas

Slaptas balsavimas LR Konstitucijoje aiškinamas taip – tai prielaida ir sąlyga rinkėjui asmeniškai ir slaptai, laisvai ir nekontroliuojamai, be jokio išorinio poveikio ar spaudimo išreikšti savo valią – balsuoti ar nebalsuoti už kurį nors kandidatą ar kandidatų sąrašą.⁸⁹ Rinkėjui turi būti sudarytos sąlygos slaptai ir netrukdomai užpildyti biuletenį. Su biuleteniu draudžiama daryti kokius nors veiksmus, kurie leistų identifikuoti konkretų rinkėją ir galėtų atskleisti balsavimo paslaptį. Rinkėjas, kuris dėl fizinių trūkumų negali pats užpildyti rinkimų biuletenio, įmesti jo į balsadėžę, gali pasikviesti kitą asmenį (išskyrus rinkimų komisijos pirmininką ar narį, ar rinkimų stebėtoją), kuris už jį atliktų šiuos veiksmus.

Kad rinkimai būtų slapti, niekas, išskyrus patį rinkėją, negali žinoti rinkėjo pasirinkto balso. Ši prielaida garantuoja laisvą balso pasirinkimą. Dėl šios priežasties šis principas glaudžiai susijęs su laisvų rinkimų principu. Nei balsavimo, nei balsų skaičiavimo metu negali būti galimybės atkurti balsavimo sprendimą.

Lyginant su tradicinėmis rinkimų sistemomis, kuriose rinkėjo identifikavimas ir balsavimas fiziškai atskirti bei stebimi rinkimų pareigūnų, internetiniam balsavime šių procedūrų atsakomybė perkeliama rinkėjui.⁹⁰ Balsuojant internetu namuose, galimybė jog balsuos kas nors kitas, o ne asmuo kuriam priklauso balsas ir stebėjimo galimybė, negali būti visiškai pašalintos (tai taip pat galioja ir balsavimui paštu). Be to, balso paslapties išlaikymas po balsavimo – taip pat technologinis iššūkis.

Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas laisvų ir slaptų rinkimų teisėms nuotolinių elektroninių rinkimų kontekste. Tik balsavimo teisę turintys rinkėjai gali atiduoti balsą. Tai reiškia, kad kiekvienas rinkėjas turi būti autentifikuotas ir turi būti patikrinta jo teisė balsuoti. Vidiniai valstybių įstatymai gali numatyti skirtingus identifikavimo lygius (rinkėjo vardas, pavardė, ID parodymas ir t.t.), bet pagrindinis principas išlieka toks pats: norint išvengti keleto to paties asmens balsų, rinkėjas turi būti autentifikuotas ir turi būti padarytas įrašas, kad jis jau balsavo.

Tam tikru momentu nuotolinių rinkimų metu, rinkėjo tapatybė ir rinkėjo balsas gali būti tam tikru būdu sujungti. Balso slaptumas būtų pažeistas jei balso turinys tame etape taptų žinomas arba jei ryšys tarp rinkėjo ir jo balso liktų bei balso turinys taptų žinomas vėlesniame

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002 m. – 5 p.

⁹⁰ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 102 p.

etape. Tradicinėse rinkimų sistemose fiziškai skiriasi rinkėjo identifikavimas ir balsas. Šis fizinis atskyrimas gali būti lengvai valdomas rinkimų pareigūnų ir rinkimų stebėtojų. Ne nuotolinių e-rinkimų procese, kai e-rinkimų sistemos naudojamos tik įrašyti balsą, rinkėjo autentifikavimas ir balsas taip pat gali būti atskiriami fiziškai. Nuotolinių elektroninių rinkimų sistemose šis atskyrimas turi būti daromas elektroninėmis priemonėmis. Elektroniniam atskyrimui reikalingi specifiniai technologiniai sprendimai. Pristatant e-rinkimų sistemas, į šį faktą būtina atsižvelgti. Rinkimų sistemose, kuriose įteisinta galimybė rinkėjams pateikti išankstinį balsą ir vėliau jį pakeisti (pavyzdžiui, kaip Švedijoje), kad šį balsą būtų galima atšaukti, turi būti galimybė identifiкуoti konkretaus asmens užklijuotą voką su balsu.⁹¹ Tokio balso identifikavimas ir atšaukimas turi būti atliktas be rizikos atskleisti balso slaptumą. Kitaip tariant, balsas turi išlikti slaptas tiek balsavimo, tiek laikymo ir atšaukimo procesuose. Bet užklijuotas balsas turi sietis su konkrečiu asmeniu.

Momentas, kuomet balsas įrašomas į elektroninę balsadėžę yra paskutinis taškas, kuriame balsas turi būti atskirtas nuo rinkėjo informacijos – be jokios galimybės kada nors atkurti šį ryšį. Kai kuriais atvejais valstybių vidaus teisė reikalauja, kad ryšys tarp rinkėjo ir jo balso išliktų ir būtų išlaikytas rinkimų ar referendumų metu ir numatytą laiko tarpą po rinkimų (pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje).⁹² Tokiais atvejais turi būti užtikrinta, kad ryšys tarp rinkėjo ir jo balso būtų pakankamai apsaugotas ir balso slaptumas būtų išlaikytas. Tai užtikrinama tik kompetentingos teismo valdžios įsakymu ir turi būti garantuojama, kad net jei ryšys tarp balso ir rinkėjo atskleidžiamas, rinkėjas nebūtų verčiamas atskleisti už ką jis balsavo.

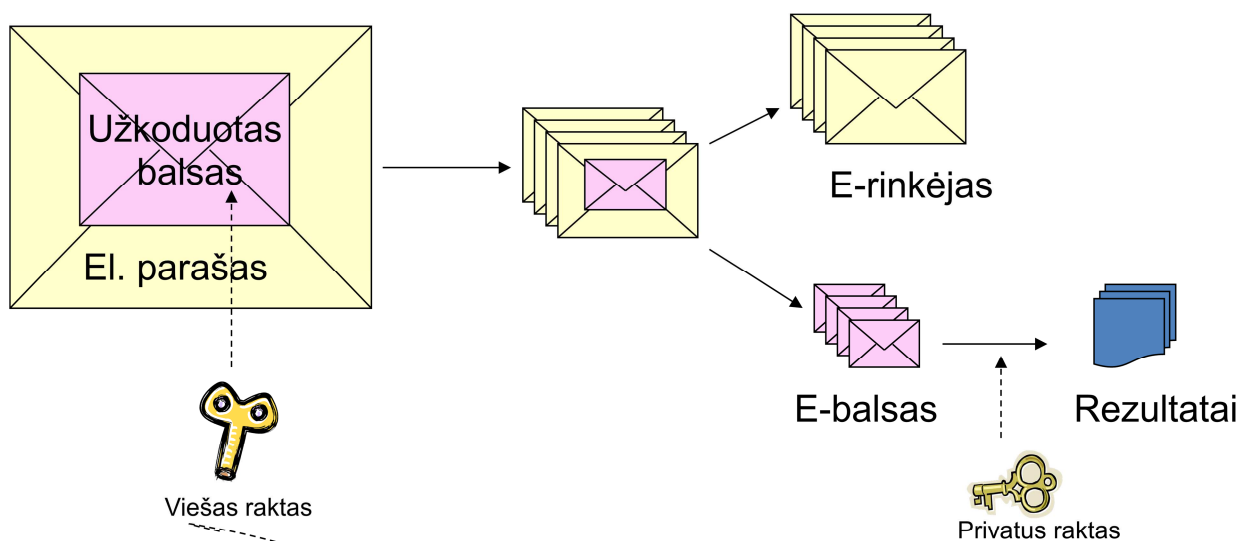
Siekiant pavaizduoti kaip gali atsirasti priešprieša tarp asmens identifikavimo ir anonimiškumo, bus panaudotas Estijos pavyzdys.⁹³ Kadangi Estijoje internetinių rinkimų teisiniai reikalavimai įvykdyti ir nacionalinės identifikacijos kortelės prieinamos visiems Estijos gyventojams, būtinos e-rinkimų sąlygos yra įvykdytos. Pirmiausia Estijos rinkėjai identifiкуoja save nacionalinės identifikavimo kortelės pagalba su elektroniniu parašu. Tai atliekama naudojant „sumanią“ kortelę ir PIN kodą. Po to kai iš pateikto sąrašo pasirenkamas kandidatas ir patvirtinamas balsas, reikia įvesti antrąjį PIN kodą ir jį įvedus balsas užšifruojamas. Naudojamas analogiškas vidinio/išorinio voko principas, kaip ir balsavimo paštu principu. Vidiniame voke yra pažymėtas balsas, o išoriniame voke rinkėjo identifikavimo duomenys. Prieš suskaičiuojant balsus pašalinami skaitmeniniai parašai ir anoniminiai užšifruoti balsai perkeliama į balsadėžę. Pažymėtas balsas užšifruotas su viešu raktu ir gali būti dešifruotas su atitinkamu privačiu raktu,

⁹¹ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 34 p.

⁹² Ten pat.

⁹³ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 102 p.

kuris oficialiai žinomas nacionalinio rinkimų komiteto. Tik po to kai patikrinama, kad rinkėjas nebalsavo popieriniu rinkimų biuleteniui, užšifruotas balsas yra dešifruojamas rinkimų dieną. Vidinio/išorinio voko principas iliustruotas 1 paveiksle.

Šaltinis: European Technology Assessment Group. *E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation*. – October 2010. – 103 p.

1 pav. E-rinkimų schema

2.5. Tiesioginė rinkimų teisė

Tiesioginė rinkimų teisė – tai rinkėjų teisė ir reali galimybė per rinkimus balsuoti už ar prieš kandidatų ar politinių partijų sąrašą be tarpininkų, tiesiogiai.⁹⁴

Tiesioginių rinkimų principas draudžia rinkimų procese tarpininkų dalyvavimą. Kadangi tiek Seimo, savivaldybių ar Europiniai rinkimai renkami tiesiogiai žmonių ir vienintelis įsiterpiantis dalykas tarp prabalsavimo ir rinkimų rezultatų yra matematinis sumavimas, nėra jokių prieštaravimų tarp šio principo ir internetinių rinkimų.⁹⁵

2.6. Laisvų rinkimų teisė

LR Konstitucijos komentare teigiama, kad laisvi rinkimai – svarbiausia piliečių netiesioginio dalyvavimo valstybės valdyme forma, Tautos aukščiausios suverenios galios

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002 m. – 5 p.

⁹⁵ European Technology Assessment Group. *E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation*. – October 2010. – 103 p.

vykdymo išraiška. Dalyvaujantys laisvuose rinkimuose, piliečiai sudaro renkamas valstybinės valdžios institucijas, kurios savo veikloje įgyvendina atstovaujamają demokratiją.⁹⁶

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnio 3 dalyje yra suformuluoti pagrindiniai reikalavimai, kurių turėtų būti laikomasi reglamentuojant rinkimų teisę. Pagal šio straipsnio 3 dalį „liaudies valia yra valstybinės valdžios pagrindas; ši valia turi būti išreiškiama teisinguose rinkimuose, kurie turi vykti periodiškai, kai yra visuotinė ir lygi rinkimų teisė ir slaptas balsavimas arba kitos lygiavertės procedūros, garantuojančios balsavimo laisvę“.⁹⁷

Laisvų rinkimų esmė ta, kad piliečiai, turintys rinkimų teisę (rinkėjai), gali savo valia, be jokio spaudimo, tiesioginės ar netiesioginės prievartos dalyvauti rinkimuose, įskaitant tokius veiksmus, kaip kandidatų iškėlimas, parašų rinkimas jiems paremti, agitacija ir balsavimas už ar prieš kandidatus, rinkimų komisijos darbo ir rinkimų rezultatų nustatymo visuomeninė kontrolė, taip pat dalyvavimas įstatymų nustatyta tvarka visose kitose rinkimų procedūrose.⁹⁸

Turi būti apgalvoti du aspektai: rinkėjai turi būti laisvi suformuoti savo nuomonę ir laisvi išreikšti savo nuomonę. Šis principas yra pagrindinis demokratijos pagrįstumui, nes kuomet nuomonės formavimas ir išreiškimas nėra atlikti paties rinkėjo valia, tuomet balsas yra neteisėtas.⁹⁹

Lyginant su tradicinių rinkimų balsavimo procedūra balsavimo apylinkėse, balsavimo biuletenio pažymėjimas yra prižiūrimas ir bet kokie gąsdinimai ar manipuliacija gali būti pastebėti.¹⁰⁰ Internetiniuose rinkimuose to padaryti negalima. Todėl taip vadinamas „šeimyninis balsavimas“, kuris sulaužo laisvų rinkimų principą, gali tapti rimta problema internetiniuose rinkimuose. Taip pat ši problema taikoma ir balsavimui paštu, kuris praktikuojamas daugelyje šalių. LR Konstitucinis Teismas 2004 lapkričio 5 d. išvadoje yra pažymėjęs, kad Lietuvoje rinkimų paštu praktikoje ėmė plisti rinkėjų balsų tiesioginis ir netiesioginis pirkimas, o tai iškreipia tikrąją rinkėjų valią, sudaro prielaidas nesąžiningai konkuruoti rinkimuose, mažina pasitikėjimą Tautos atstovybe.¹⁰¹ Tai liudija, kad rinkimų įstatymų nuostatos, reguliuojančios balsavimą paštu, nėra pakankamai veiksmingos. Rinkimų bei kituose įstatymuose nėra įtvirtintas veiksmingas mechanizmas, kuris užtikrintų tai, kad balsavimu paštu nebūtų piktnaudžiaujama, o pats balsavimo paštu institutas nesudarytų prielaidų iškreipti tikrąją rinkėjų valią.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 1 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000. – 25 p., 270 p.

⁹⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 1 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000. – 25 p., 270 p.

⁹⁹ European Commission for Democracy Through Law: Code of Good Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Reports adopted October 2002. Opinion no. 190/2002. CDL-AD (2002) 23 rev. 19 p.

¹⁰⁰ European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 103 p.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 2004, Nr.163-5955.

Išnagrinėjus visus pamatinius rinkimų principus bei jų reikšmę e-rinkimuose, galima teigti, kad rinkimai reikalauja žymiai daugiau saugumo nei paprastas apsipirkimas e-parduotuvėje. Balsavimas yra demokratijos pagrindas ir todėl reikia vengti bet ko, kas galėtų kelti grėsmę pagrindinėms demokratijos vertybėms, tame tarpe ir rinkimams. Pavyzdžiui, e-komercijos atveju elektroninė ataka prieš sistemą gali reikšti, kad sandoris neįvyko arba buvo atidėtas, tačiau tai nepadaro jokios įtakos kitiems sandoriams. E-rinkimuose ataka gali baigtis piliečio teisių atėmimu ir, priklausomai nuo atakos didumo, visų rinkimų teisėtumas gali būti pastatytas į pavojų.

Bet kokia rinkimų proceso reforma turi atitikti konstitucines nuostatas, ypač kai ši reforma susijusi su internetu, kuris iškelia specifinius techninius klausimus.

2.7. Pagrindiniai rinkimų reikalavimai ir jų įgyvendinimas e-rinkimuose

Remiantis aukščiau aprašytais ir išnagrinėtais pamatiniais rinkimų principais, toliau darbe bus pateikti konkretūs reikalavimai e-rinkimams, kuriuos įgyvendinus, būtų galima teigti, kad e-rinkimai atitinka konstitucinius principus. Šie reikalavimai yra pagrįsti rekomendacijomis, kurias paruošė Europos Tarybos Ministrų komitetas šalims narėms, siekiančioms įdiegti e-rinkimus nacionaliniame lygmenyje. Be to, atsižvelgiant į „Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepciją“ bei šiuo metu LR Seime užregistruotus rinkimų įstatymų projektus, bus aptarta kiekvieno iš šių rinkimų principo įgyvendinimo galimybė e-rinkimuose Lietuvoje.

Visuotinė rinkimų teisė:

1. E-rinkimų sistemos vartotojo sąsaja turi būti suprantama ir lengvai naudojama. Siekiant užtikrinti demokratinius rinkimus reikia užtikrinti, kad elektroninių rinkimų internetinio puslapio rinkėjų vartotojo sąsaja būtų kiek galima paprastesnė naudoti ir suprantama kuo daugiau žmonių.
2. Galimi e-rinkimų registracijos reikalavimai neturi kelti kliūčių elektroninių rinkimų dalyviams. Nė vienas rinkėjas neatsisakytų balsuoti elektroniniuose rinkimuose dėl per sudėtingos registravimosi procedūros.
3. E-rinkimų sistemos turi būti sukurtos kiek įmanoma labiau prieinamos ir naudojant kartu su kitais balsavimo būdais, padaryti e-rinkimų sistemą prieinamą kuo didesniai rinkėjų skaičiui. Ne visi asmenys su negalia gali naudotis e-rinkimų sistemomis. Kaip bebūtų, elektroninių rinkimų sistemos turi siekti, kad jų prieinamumas negalią turintiems asmenims būtų kuo didesnis.

4. Jei e-rinkimų kanalai nėra visuotinai prieinami, tai turi būti tik papildoma ir neprivaloma priemonė. Prie tradicinių balsavimo formų pridėjus papildomus elektroninių rinkimų būdus, gali rinkimus padaryti labiau prieinamais ir sustiprinti visuotinio principą. Tačiau naudojant tik elektroninių rinkimų būdą, būtų sumažinamas rinkimų prieinamumas. Kaip vienintelis balsavimo būdas, e-rinkimai nėra efektyvus bei tinkamas būdas balsuoti kiekvienam asmeniui.¹⁰²

Žiūrint pro visuotinių rinkimų principo prizmę, galima daryti išvadą, kad „Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijoje“ aprašyta sistema atitinka reikalavimus. Ji yra papildomas balsavimo būdas šalia tradicinių balsavimo metodų, todėl kaip tik pasitarnauja šiam principui išplėsdamas pasirinkimo galimybes. Technologiškai išprusę žmonės gali naudotis e-rinkimų sistema, o žmonės, kurie dirbti kompiuteriais nemoka – gali toliau sėkmingai balsuoti rinkimų apygardose.

Lygi rinkimų teisė:

1. Rinkimuose rinkėjai turi būti apsaugoti nuo galimybės balsuoti daugiau nei vieną kartą.
2. Kiekvienas į elektroninę balsadėžę įdėtas balsas turi būti suskaičiuotas ir kiekvienas rinkimų balsas turi būti suskaičiuojamas tik vieną kartą. Labai svarbu, kad kiekvienas balsas, neatsižvelgiant ar jis pateiktas elektroniniu ar ne elektroniniu būdu, būtų įskaičiuotas.
3. Kai elektroniniai ir neelektroniniai rinkimų būdai naudojami tuose pačiuose rinkimuose, turi būti saugus ir patikimas metodas apjungti visus balsus ir teisingai apskaičiuoti rezultatus.¹⁰³

Kai kuriose ES valstybėse narėse numatyta galimybė balsuoti keletą kartų, tačiau šiose sistemose įskaitomas tik paskutinį kartą nurodytas balsas. Danijoje ir Švedijoje balsavimo sistemos suteikia rinkėjams teisę pateikti balsą iš anksto ir vėliau jį pakeisti. Jungtinės Karalystės atveju, jei asmuo atėjęs į balsavimo vietą sužino, kad kažkas kitas jau balsavo jo vardu, jam suteikiama teisė atiduoti specialų balsą – suteikiamas papildomas rinkimų biuletenis.¹⁰⁴ Šis rinkimų biuletenis yra užklijuojamas voke ir nededamas į balsadėžę. Į jį atsižvelgiama tik rinkimų peticijos atveju ir teismo nurodymu.

¹⁰² Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 30 p.

¹⁰³ Ten pat, 31 p.

¹⁰⁴ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 30 p.

Tokia sistema apibrėžiama ir Lietuvos e-rinkimų koncepcijoje bei LR Seime įregistruotuose rinkimų įstatymų pakeitimų projektuose – kiekvienas rinkėjas gali balsuoti tik vieną kartą. Jei rinkėjas balsuoja antrą kartą – pakeičia savo apsisprendimą, senasis balsas anuliuojamas ir ištrinamas iš balsadėžės.

Tačiau jei būtų priimtas šiuo metu LR Seime įregistruotas rinkimų įstatymų projektų paketas, kuris sudarytų sąlygas tik užsienyje gyvenantiems lietuviams balsuoti internetu, galima teigti, kad lygi rinkimų teisė būtų apribota. LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas 2011 m. spalio 19 d. taip pat pateikė išvadą, kad šiais įstatymais siūlomas teisinis reguliavimas prieštarauja konstituciniam lygios rinkimų teisės principui, kadangi balsuoti internetu galėtų tik užsienyje esantys LR piliečiai, tačiau tokia teisė nebūtų suteikta nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems LR piliečiams.¹⁰⁵

Slaptas balsavimas:

1. Elektroniniai rinkimai turi būti organizuojami tokiu būdu, kad būtų užtikrinamas visos procedūros slaptumas: balsavimo pradžios stadijoje (pavyzdžiui, PIN kodo ar slaptažodžio įvedime), balsavimo metu, balso įrašymo ir nusiuntimo į balsadėžę bei balsų skaičiavimo ar perskaičiavimo stadijose.
2. Elektroninių rinkimų sistema turi garantuoti, kad visi elektroninės balsadėžės ir suskaičiuoti balsai būtų bei išliktų anonimiški, o taip pat liktų neįmanoma atkurti ryšio tarp balso ir rinkėjo. Šis standartas numato, kad niekada nebūtų įmanoma atkurti jokio rinkėjo balso turinio ir atsekti kuris rinkėjas už ką balsavo.
3. Turi būti imamasi priemonių, užtikrinančių kad informacija, reikalinga elektroninių rinkimų procesui, negali būti panaudota balsų slaptumo nulaužimui. Iš tvarkos, pagal kurią saugomi balsadėžėje esantys balsai, neturi būti įmanoma atkurti tvarkos, kuria šie balsai buvo įrašyti.¹⁰⁶

Slapto balsavimo principas reikalauja, kad balsai išliktų anonimiški ir nebūtų įmanoma atsekti kas už ką balsavo. Tačiau pagal šiuo metu patvirtiną e-rinkimų koncepciją internetinių rinkimų dieną, balsai yra saugomi kartu su rinkėjo identifikaciniais duomenimis. Tai daroma sąmoningai, nes rinkėjams suteikiama galimybė persigalvoti ir rinkimų dieną ateiti prabalsuoti tradiciniu būdu. Jeigu tuo metu būtų pažeistas sistemos saugumas ar duomenys būtų pavogti, būtų įmanoma iššifruoti kas už ką balsavo. Ir nors praktiškai egzistuoja labai maža tikimybė, kad

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2797)“. Plačiau Literatūros sąrašo Nr. 42, 43, 44, 45.

¹⁰⁶ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 33 p.

sistema bus nulaužta ir duomenys prarasti, tačiau, galima daryti išvadą, kad šio principo laikymasis paremtas tik technologijų patikimumu ir nėra iki galo užtikrintas.

Pagal LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadą, kurią buvo pateikta 2011 m. spalio 19 d., e-rinkimai, apibrėžti dabartiniuose rinkimų įstatymų projektuose, neatitinka konstitucinio slapto balsavimo principo, kadangi rinkėjai balsuotų virtualioje informacinėje aplinkoje, fiziškai nekontroliuojamoje rinkimų komisijos, rinkėjo valios pareiškimas internetu vyktų be stebėjimo, todėl visada kiltų abejonių, ar asmens valia pareiškiamais laisvai.¹⁰⁷

Laisvų rinkimų ir tiesioginė rinkimų teisė:

1. Elektroninių rinkimų organizatoriai turi užtikrinti laisvą rinkėjų nuomonės formavimą bei išraišką ir jei reikia, įgyvendinti asmeninę teisę balsuoti. Jeigu naudojamas nuotolinių e-rinkimų būdas, turi būti skiriamas didelis dėmesys nuostatoms, kurios leidžia rinkėjams išreikšti balsavimo teisę stebimoje aplinkoje.
2. Būdas, kuriuo rinkėjai vadovaujasi elektroninių rinkimų procese, turi būti toks, kad apsaugotų nuo neapgalvotų balsų.
3. Rinkėjai turi turėti galimybę pakeisti savo pasirinkimą prieš atiduodant savo balsą bet kurioje e-rinkimų proceso vietoje arba nutraukti balsavimo procedūrą be prieš tai atliktų pasirinkimų užfiksavimo ar galimybės matyti bet kuriam kitam asmeniui. Tik rinkėjas turi turėti priėjimą balsuoti. Pavyzdžiui, e-rinkimų paslauga neturi leisti užbaigtą rinkimų biuletenį laikyti balsuotojo įrenginyje ir balsą įskaičiuoti vėliau.
4. Elektroninių rinkimų sistema balsavimo metu neturi leisti vykdyti rinkėjui jokios manipuliavimo įtakos. E-rinkimų sistema turi būti suprojektuota ir valdoma taip, kad būtų užtikrinamas visų manipuliavimo formų ir įtakos pašalinimas.
5. Elektroninių rinkimų sistema turi rinkėjui aiškiai parodyti, kad jo balsas buvo sėkmingai įskaičiuotas ir kad visa balsavimo procedūra baigta. Apskritai balsavimo procedūra laikoma baigta tuomet, kai elektroninis balsas įrašomas į elektroninę balsadėžę. Nuotolinių rinkimų kontekste tai reiškia, kad balsavimo procedūra sėkmingai baigta tik tada, kai balsas internetu ar kitu tinklu yra atsiunčiamas iš rinkėjo balsavimo ir pasiekia savo tikslą - balsadėžės serverį.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“. Plačiau Literatūros sąrašė Nr. 37, 38, 39, 40, 41.

6. Elektroninių rinkimų sistema turi neleisti keisti balsą nuo to momento, kai balsas buvo įskaičiuotas.¹⁰⁸

Laisvų rinkimų principo atžvilgiu Lietuvos e-rinkimų koncepcijoje bei dabartiniuose rinkimų įstatymų projektuose aptarta sistema nėra patikima. Jei identifikavimo sistema ir būtų patikima bei kitiems asmenims nebūtų galimybės pabalsuoti kito asmens vardu, tačiau rinkėjas balsuodamas namuose gali būti ne vienas. Šiuo metu nėra sukurta sistemos, kuri galėtų užtikrinti, kad rinkėjui, sėdinčiam prie kompiuterio namuose ar darbe, kiti asmenys nedarytų įtakos. Rinkėjas gali būti spaudžiamas kitų asmenų balsuoti už konkrečią partiją ar konkretų kandidatą. Tą gali daryti tiek šeimos nariai (pavyzdžiui, tėvai savo vaikams), tiek bendradarbiai (pavyzdžiui, darbe spaudimą gali daryti viršininkas). Asmuo negali laisvai ir savarankiškai pasirinkti už ką balsuoti. Vienintelis technologinis sprendimas šioje vietoje yra galimybė balsuoti kelis kartus. Rinkėjas gali nueiti kitur ir prabalsuoti dar kartą, taip anuliuojant prieš tai pateiktą balsą. Galima daryti išvadą, kad šių technologinių sprendimų neužtenka ir ši sistema neužtikrina pilno konstitucinių principų įgyvendinimo.

Įvertinęs LR Konstitucinio Teismo doktriną ir teisinius argumentus, LR Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas 2011 m. spalio 19 d. taip pat pateikė išvadą, kad e-rinkimai, apibrėžti dabartiniuose įstatymų projektuose, galimai prieštarauja konstituciniam tiesioginės rinkimų teisės principui, kadangi toks teisinis reguliavimas neužtikrina, kad ar už rinkėją nebalsuos kitas asmuo (tarpininkas).¹⁰⁹

Apibendrinant, galima teigti, kad norint naudoti e-rinkimų sistemas vykdant nacionalinius rinkimus bei referendumus, e-rinkimų projektai turi atitikti aukščiau aprašytus reikalavimus. Be visa kita, e-rinkimų sistema turi užtikrinti^{110,111}:

- Kad balsuoti galėtų tik šią teisę turintys rinkėjai;
- Kad kiekvienas rinkėjas turėtų tik vieną balsą ir balsuoti galėtų taip pat tik vieną kartą;
- Kad jokiems tretiesiems asmenims nebūtų jokios galimybės sistemingai perimti, pakeisti ar nukreipti elektroninius balsus ar kitaip aiškiai įtakoti balsadėžės rezultatus;

¹⁰⁸ Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 31 p.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“. Plačiau Literatūros sąrašė Nr. 37, 38, 39, 40, 41.

¹¹⁰ Braun N. E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context // Electronic voting in Europe – technology, law, politics and society, 2004, p.48.

¹¹¹ Department for Communities and Local Government. Implementing electronic voting in the UK: The legal issues. – 2006, p. 6. <http://www.communities.gov.uk/publications/localgovernment/implementingelectronicvoting2> [žiūrėta 2011 06 18].

- Kad nebūtų jokios galimybės tretiesiems asmenims sužinoti rinkėjų balsų turinį;
- Kad visi pažymėti balsai būtų suskaičiuoti;
- Kad jokie sistemingi piktnaudžiavimai nebūtų įmanomi;
- Kad kiekvienas pažeidimas būtų užfiksuotas ir baudžiamas įstatymų numatyta tvarka.

LR Konstitucinis Teismas 2004 m. lapkričio 5 d. nutarimu yra nurodęs, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu.¹¹² E-rinkimų įgyvendinimas suteiktų tokią galimybę. Tačiau įstatymų leidėjas, parinkdamas balsavimo formą, turi atsižvelgti ne tik į teisinius veiksnius, bet ir į visuomenės politinės kultūros ypatumus, pilietinės brandos lygį, visuomenės mentalitetą, kitus socialinius veiksnius. Nors įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų sistemą bei jų įgyvendinimą, turi pasirinkimo laisvę, tačiau bet koku atveju rinkimai negali pažeisti LR Konstitucijoje įtvirtintų demokratiškų rinkimų principų.

Naujos kartos rinkimų sistemos įvedimas valstybėje reikalauja gero pasiruošimo ir užtrunka nemažai laiko. Naujovės ne visada iš karto įdiegiamos ir veikia sklandžiai. Kadangi rinkimai yra ypač svarbi valstybės gyvenimo dalis, jiems ruošiantis reikia ypatingai gerai įvertinti visus sistemos aspektus. Elektroninių rinkimų įgyvendinimas Lietuvai atneštų akivaizdžios naudos įvairiais aspektais. Pirmiausia, tai pažangios visuomenės ir valdžios įgyvendinimo rodiklis. Elektroniniai rinkimai garsintų Lietuvą kaip pažangias technologijas taikančią bei naudojančią valstybę. Antra, žmonės turėtų galimybę balsuoti bet kurioje interneto prieigos vietoje, todėl nebūtų pririšti prie konkrečios vietovės. Lietuvoje žmonės persikelia gyventi į miestus ir ne visuomet prisiregistruoja naujoje gyvenamoje vietoje, o be to daugelis žmonių nuomojasi butus. Tai sąlygoja, jog ne visi grįžta balsavimo savaitgalį į savo rinkimų apygardas ir taip praleidžia rinkimus. Be to Lietuvai susidūrus su didelės emigracijos problema, todėl daugelis žmonių, laikinai uždariaujantys užsienio valstybėse, dažniausiai nebalsuoja rinkimuose. Elektroninių rinkimų realizavimas turėtų išspręsti šiuos barjerus ir tikimasi didesnio piliečių aktyvumo. Trečia, būtų taupomos valstybės lėšos, nes įrengus elektroninių rinkimų balsavimo sistemą, ja naudotis galėtų visi šalies piliečiai.

Tačiau išanalizavus LR Konstitucijoje keliamus reikalavimus rinkimams, galima daryti išvadą, kad rinkimų principų užtikrinimas e-rinkimuose įmanomas tik iš dalies ir tik įgyvendinus tam tikras sąlygas. Įdiegus saugius techninius sprendimus, visuotinės ir lygios rinkimų teisės

¹¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 2004, Nr.163-5955.

principus galima užtikrinti e-rinkimuose, su sąlyga, kad balsavimas internetu būtų papildomas ir neprivalomas bei visiems LR piliečiams prieinamas balsavimo metodas, ir iš kelių skirtingais metodais atiduotų balsų būtų įskaitomas tik paskutinis. Tačiau atlikta analizė taip pat parodė, kad slaptų, laisvų ir tiesioginių rinkimų principus būtų sudėtinga užtikrinti šiuo metu įgyvendinant elektroninius nacionalinius rinkimus Lietuvoje, kadangi dar nėra sukurtas toks techninis sprendimas, kuris garantuotų visišką e-rinkimų skaidrumą, saugumą ir patikimumą.

3. LIETUVOS RESPUBLIKOS GYVENTOJŲ APKLAUSA APIE E-RINKIMŲ ĮGYVENDINIMĄ LIETUVOJE

3.1. Tyrimo metodo aprašymas

Rašant šį darbą buvo atlikta Lietuvos Respublikos gyventojų anketinė apklausa, kurios tikslas buvo atskleisti respondentų nuomonę apie elektroninių rinkimų įgyvendinimo reikalingumą, ištirti ar respondentai tiki, jog sukūrus elektroninių rinkimų sistemą, bus užtikrinti visi LR Konstitucijoje įtvirtinti rinkimų principai.

Anketoje viso buvo pateiktas 21 klausimas. Pasirinktas anketos tipas – pusiau uždara anketinė apklausa. Dauguma pateikiamų klausimų yra uždaro tipo, kuomet pateikiami konkretūs atsakymų variantai, iš kurių galima pasirinkti vieną arba kelis tinkamus. Taip pat anketoje pateikiami keli pusiau atviri klausimai, kuriuose be išvardintų atsakymų variantų, galima pasirinkti variantą „Kita“ ir raštu įrašyti savo nuomonę.

Anketa buvo platinama tiek elektronine versija, tiek popierine. Elektroninė anketos versija buvo patalpinta interneto svetainėje www.publika.lt. Ši svetainė išsiskiria tuo, kad joje galima laisvai, nemokamai ir be apribojimų kurti bei platinti anketines apklausas, nėra ribojamas respondentų skaičius, galima pateikti įvairių tipų klausimus, leisti respondentams atsakyti į klausimą raštu, leidžia apibendrinti pirminius apklausos rezultatus bei svarbiausia – galima eksportuoti visus apklausos rezultatus „csv“ formatu. Šį formatą galima importuoti į Microsoft „Excel“ program, kuria ir buvo atliekama surinktų anketos duomenų analizė.

Didžiausi internetinės anketos privalumai yra tai, kad anketą galima lengvai platinti įvairiais elektroniniais kanalais – elektroniniu paštu, skelbti naujienų grupėse, įvairiose socialinių tinklų svetainėse – pvz.: Facebook (internetinė nuoroda: www.facebook.com), Google+ (internetinė nuoroda <http://plus.google.com>) ir pan. Platinant anketą internetu taip pat buvo siekta apklausti Lietuvos piliečius, kurie šiuo metu gyvena užsienyje, ir todėl elektroninių rinkimų klausimas jiems yra ypač aktualus.

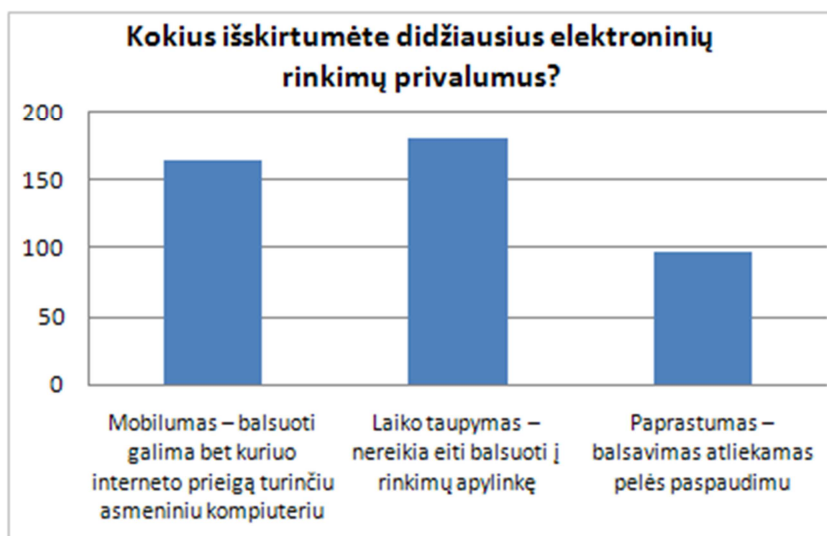
Vykdam tyrimą buvo apklausta 218 įvairių respondentų. Surinktą anketinę informaciją galima įvertinti įvairiais asmens duomenų pjūviais – lytimi, amžiumi bei išsilavinimu. Apklausoje naudota anketa pateikta 1 Priede.

3.2. Anketos rezultatų analizė

Anketa atskleidė, kad 2011 m. vasario mėn. savivaldos rinkimuose dalyvavo beveik du trečdaliai (62%) apklaustų respondentų. Tai gana aukštas rinkėjų aktyvumo rodiklis ir yra aukštesnis negu statistiniai 2011 m. savivaldos rinkimų duomenys. Paklausus ar esate patenkinti dabartine rinkimų sistema, beveik pusė (43%) apklaustų asmenų atsakė jog nėra tikri, 27% atsakė jog yra patenkinti bei 24% atsakė, kad yra nepatenkinti dabartine rinkimų sistema. Mažiausiai respondentų atsakė, kad yra visiškai patenkinti arba visiškai nepatenkinti – atitinkamai po 3% kiekvieni.

Apklausa taip pat atskleidė, kad absoliuti dauguma apklaustų asmenų internetu naudojami kasdien arba bent kartą į tris dienas. Be to iš visų apklaustų respondentų net 94% naudojami internetinės bankininkystės paslaugomis. Būtent šiais aukštais technologijų naudojimo rodikliais ir galima pagrįsti tai, kad didžioji dauguma (84%) respondentų yra girdėję apie būsimą galimybę balsuoti rinkimuose internetu. Taip pat net 83% anketoje dalyvavusių asmenų mano, kad elektroninių rinkimų sistemos sukūrimas padės pritraukti dalyvauti rinkimuose daugiau rinkėjų, kurie neįdiegus šios sistemos rinkimuose apamai nedalyvautų.

Paprašius respondentų įvardinti didžiausius elektroninių rinkimų privalumus, dauguma pasisakė už laiko taupymą bei mobilumą. Kiek mažesnis privalumas apklaustiesiems pasirodė paprastumas. Kadangi šis klausimas nebuvo uždaras ir buvo galimybė parašyti savo nuomonę, keletas kandidatų kaip privalumą įvardino lėšų taupymą – jų nuomonę elektroniniai rinkimai sutaupytų nemažai rinkimų biudžeto lėšų. Taip pat buvo išsakytos nuomonės jog elektroninių rinkimų sistema padės pritraukti balsuoti daugiau rinkėjų bei paskatins atkreipti dėmesį į technologijas tuos asmenis, kurie dar mažai naudojami kompiuteriais bei internetu.

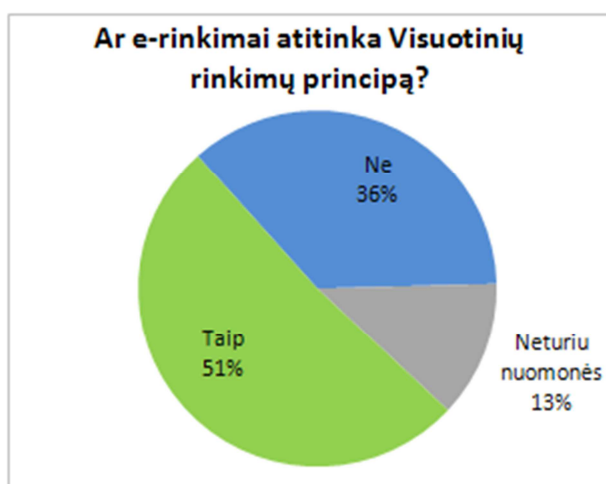

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

2 pav. Respondentų nuomonė kokie e-rinkimų privalumai

Kaip jau buvo minėta ankstesnėje teorinėje dalyje, vykdomiems rinkimams yra keliami tam tikri reikalavimai, t.y. turi būti užtikrinti penki pagrindiniai rinkimų principai – visuotinių, lygių, tiesioginių, laisvų ir slaptų rinkimų principai. Atliktoje anketinėje apklausoje respondentai buvo apklausiami apie kiekvieną iš šių principų – buvo klausama nuomonė, ar elektroniniai rinkimai užtikrins, kad bus laikomasi kiekvieno iš šių principų.

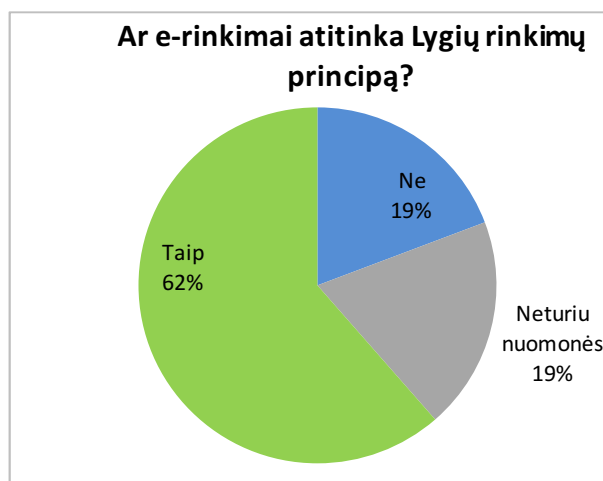
Į klausimą ar elektroniniai rinkimai atitinka visuotinių rinkimų principą, t.y. ar balsuoti galės kiekvienas rinkimų teisę turintis pilietis, kiek daugiau nei pusė (51%) respondentų atsakė teigiamai. 36% respondentų galvoja, kad šio rinkimų principo elektroninių rinkimų sistema užtikrinti nesugebės. Likę 13% respondentų šiuo klausimu nuomonės neturi. Taigi, kaip matome iš gautų rezultatų, dauguma apklaustųjų yra įsitikinę, kad elektroniniai rinkimai atitinka visuotinių rinkimų principą.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

3 pav. Respondentų nuomonė ar e-rinkimai atitinka Visuotinių rinkimų

Paklausus ar elektroniniai rinkimai atitinka lygių rinkimų principą, t.y. ar bus užtikrinama, kad kiekvienas rinkėjas galėtų balsuoti tik vieną kartą, net 62% respondentų atsakė teigiamai. Likusieji pasidalino į dvi lygias dalis – 19% pasakė „Ne“ bei 19% pasakė, jog šiuo klausimu nuomonės neturi. Kaip matome iš apklausos rezultatų, dėl šio rinkimų principo respondentai yra labiausiai ramūs ir tiki, jog elektroninių rinkimų sistema užtikrins jo laikymąsi.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

4 pav. Respondentų nuomonė ar e-rinkimai atitinka Lygių rinkimų principą

Atsakinėjant į klausimą ar elektroniniai rinkimai atitinka tiesioginių rinkimų principą, t.y. ar e-rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galėtų balsuoti be tarpininkų, tik 22% respondentų pasirinko atsakymą „Taip“. Net 66%, o tai yra daugiau nei du trečdaliai apklaustųjų nurodė, kad nemano jog elektroninių rinkimų sistema atitinka tiesioginių rinkimų principą. Galiausiai 12% nurodė, jog šiuo klausimu neturi nuomonės. Taigi nagrinėdami šį principą matome visiškai priešingus rezultatus nei nagrinėjant prieš tai buvusius du principus.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

5 pav. Respondentų nuomonė ar e-rinkimai atitinka Tiesioginių rinkimų principą

Laisvų rinkimų principo, t.y. kad kiekvienas rinkėjas galės balsuoti laisvai savo valia, apklausa taip pat parodė, kad daugiau nei pusė respondentų (52%) linkę manyti, jog elektroninių rinkimų sistema neužtikrins tinkamo šio rinkimų principo vykdymo. Tik 36% apklaustųjų atsakė teigiamai ir pasitiki šio principo užtikrinimu. Kaip ir prieš tai nagrinėtuose rezultatuose, apie

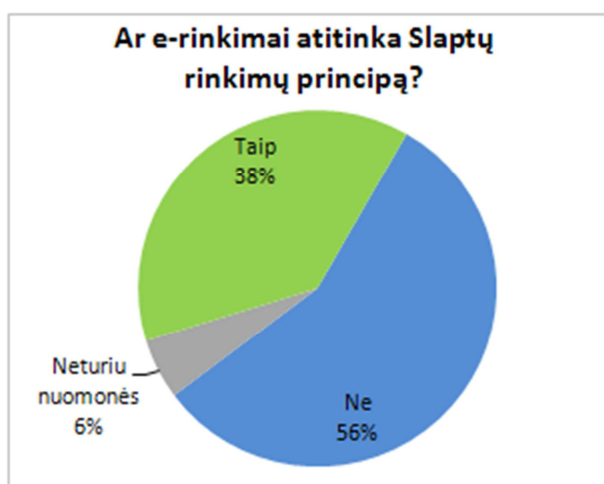
12% respondentų šiuo klausimu nuomonės neturėjo. Taigi matome, jog laisvų rinkimų principo užtikrinimu vykdant elektroninius rinkimus apklausti respondentai taip pat nepasitiki.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

6 pav. Respondentų nuomonė ar e-rinkimai atitinka Laisvų rinkimų principą

Į klausimą ar elektroniniai rinkimai atitinka slaptų rinkimų principą, t.y. ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galės balsuoti slapta, taip pat daugiau nei pusė respondentų (56%) atsakė „Ne“. Šiek tiek daugiau nei trečdalis (38%) apklaustųjų atsakė jog mano, kad elektroniniai rinkimai atitinka slaptų rinkimų principą. Galiausiai šiuo klausimu visai nedidelis, tik 6% siekiantis respondentų skaičius neturi nuomonės. Kaip matome iš gautų rezultatų, šio principo laikymasis apklaustiesiems asmenims taip pat kelia dideles abejones.

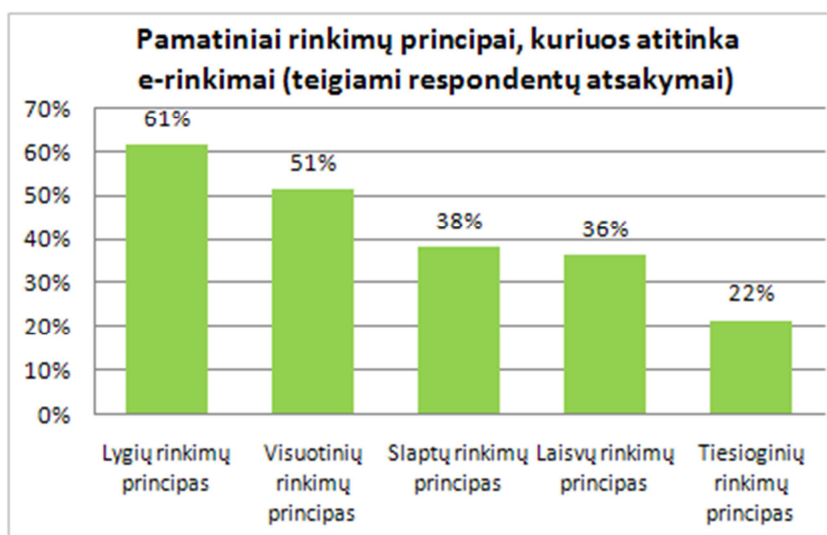

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

7 pav. Respondentų nuomonė ar e-rinkimai atitinka Slaptų rinkimų principą

Apžvelgiant visų penkių principų apklausos rezultatus matome, kad tik dviejų rinkimų principų – visuotinių ir lygių, užtikrinimu daugiau nei pusė respondentų pasitiki. Likusiais trimis – tiesioginių, laisvų ir slaptų rinkimų principais, didžioji dauguma apklaustųjų linkę nepasitikėti. Taigi, apibendrinant anketinio tyrimo klausimų, apie rinkimams keliamų principų užtikrinimą rezultatus, galima daryti išvadą, kad respondentai linkę manyti, jog elektroniniai rinkimai negali būti tinkamai realizuoti.

Kaip pasiskirstę teigiamų respondentų atsakymų grafikai matome žemiau pateiktoje stulpelinėje diagramoje. Matome jog apklaustieji asmenys labiausiai ramūs dėl lygių rinkimų principo laikymosi užtikrinimo. Tuo tarpu daugiausia nerimo kelia tiesioginių rinkimų principas. Ši diagrama taip pat parodo kaip nevienodai pasiskirsto respondentų nuomonė apie kiekvieną iš šių principų. Vis dėlto gauti rezultatai sąlygoja apibendrinimą, kad visumoje apklausti asmenys linkę nepasitikėti elektrone rinkimų sistema.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

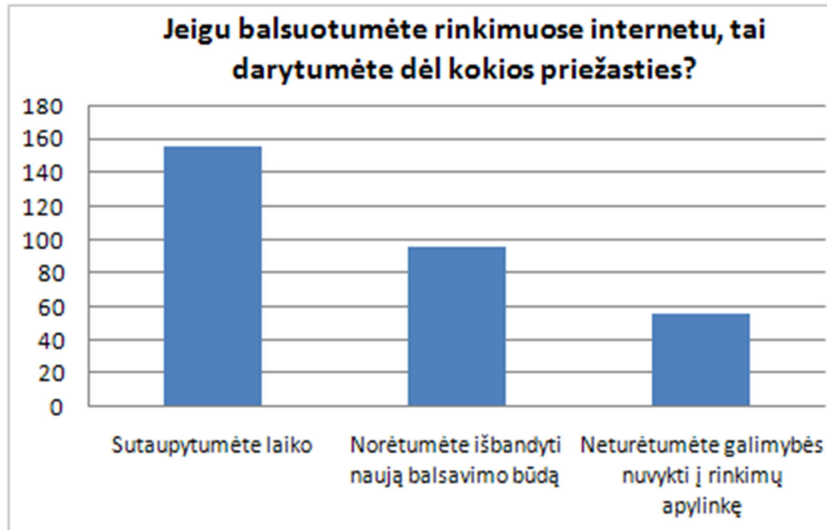
8 pav. Respondentų teigiama nuomonė, kurie rinkimų principai atitinka e-rinkimus

Remiantis anksčiau atlikta įvairių autorių literatūros analize, galima teigti, kad specialistams taip pat didžiausią nerimą kelia laisvų ir visuotinių rinkimų įgyvendinimo bei slaptumo užtikrinimo problema elektroniniuose rinkimuose. Pasak įvairių autorių, šiuo metu dar nėra sukurtas toks techninis sprendimas, kuris garantuotų visišką e-rinkimų skaidrumą, prieinamumą, apsaugotų nuo balsų pirkimo, apgaulių ir klaidų.

Respondentų paklausus, jei kituose rinkimuose būtų galimybė balsuoti internetu, ar pasinaudotų šia paslauga, didžioji dauguma (net 86%) anketos dalyvių vis tik nurodė, kad pasinaudotų šia galimybe. Lyginant šio klausimo rezultatus su pasitikėjimu elektroninių rinkimų sistema (rinkimams keliamų principų užtikrinimu), tai gana prieštaringi atsakymai.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma respondentų nors ir nėra visiškai pasitikintys dėl rinkimams keliamų principų užtikrinimo, vis tik rizikuotų ir rinktųsi išbandyti naują balsavimo būdą. Likusieji 14% asmenų, nurodžiusių jog nebalsuotų rinkimuose internetu, paklausti įvardinti tokio pasirinkimo priežastis, daugiausia (58%) pasisakė, kad nepasitiki balsavimo internetu sistemos patikimumu. 25% respondentų nurodė, kad neketina balsuoti apskritai, o 17% nurodė, kad visuomet balsuoti eina į rinkimų apylinkę ir neketina rinktis kitų balsavimo priemonių. Kadangi tai nebuvo uždaras klausimas, keletas respondentų kaip priežastį nebalsuoti internetu įvardijo slaptumo trūkumą dėl reikalingos atlikti identifikavimo procedūros bei galimybę lengviau daryti įtaką ir papirkti balsuotojus.

Kaip matome iš žemiau pateiktos diagramos, anketos apklausos metu respondentai buvo paprašyti įvardinti priežastis, dėl kurios jie rinktųsi būtent balsavimą internetu. Kaip pati svarbiausia priežastis buvo įvardinta, kad tokiu būdu būtų sutaupyta laiko. Vidutinis respondentų skaičius taip pat kaip svarbią priežastį įvardino smalsumą, kuomet būtų norima išbandyti naują balsavimo būdą. Mažiausiai respondentų, kaip priežastį nurodė tai, kad neturėtų galimybės nuvykti į rinkimų apylinkę. Šis anketinis klausimas taip pat nebuvo uždaras ir į jį buvo galima atsakyti raštu. Pasinaudodami šia galimybe, keletas respondentų įvardino tokias priežastis kaip patogumas, efektyvumas bei patogesnis planavimas balsuoti.

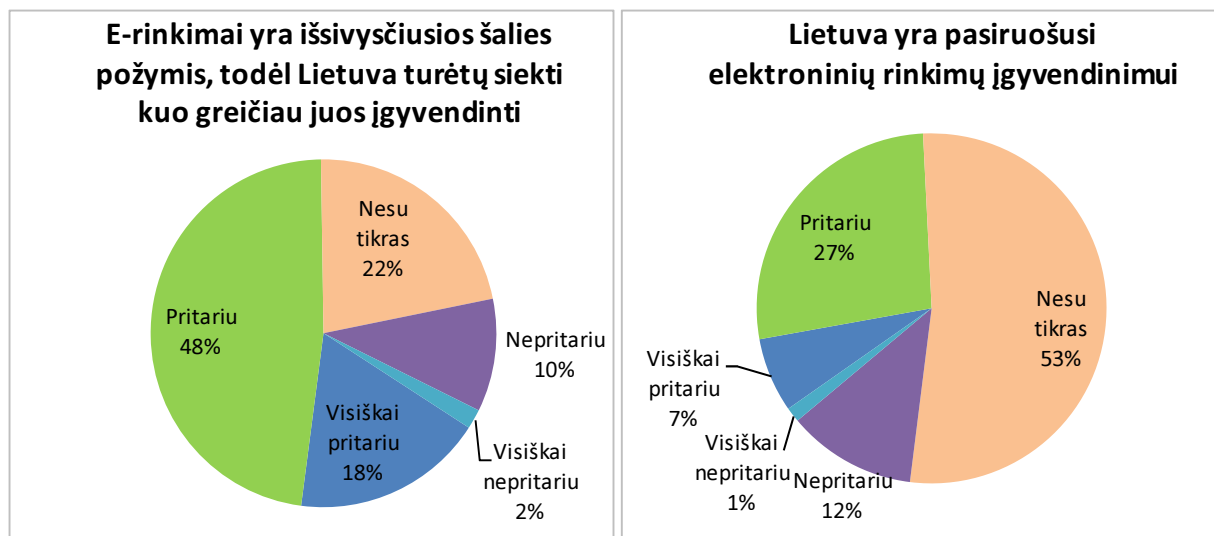

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

9 pav. Respondentų nuomonė kodėl balsuotų e-rinkimuose

Respondentai taip pat buvo paprašyti atsakyti ar pritaria iškeltam teiginiui – „Elektroniniai rinkimai yra išsivysčiusios šalies požymis, todėl Lietuva turėtų siekti kuo greičiau juos įgyvendinti“. Atsakydami į šį klausimą, daugiausia balsų surinko teigiamas atsakymas (pritariu – 48%, visiškai pritariu – 18%). Taigi, nors prieš tai respondentai apklausiami apie rinkimams keliamų principų užtikrinimą nebuvo visiškai tikri ir pritariančios, tačiau paklausus ar

Lietuvai reikia siekti įsivesti elektroninius rinkimus – absoliučia balsų dauguma pasisakė už. Apibendrinant rezultatus, galima teigti jog dauguma Lietuvos gyventojų nėra visiškai užtikrinti dėl būsimai elektroninių rinkimų sistemai keliamų reikalavimų įgyvendinimo, tačiau visumoje jie pasisako už naujoves bei technologinius sprendimus elektroninės valdžios srityje.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal apklausos rezultatus

10 pav. Respondentų nuomonė apie e-rinkimų įgyvendinimą Lietuvoje

Antrasis respondentams iškeltas teiginys buvo – „Lietuva yra pasiruošusi elektroninių rinkimų įgyvendinimui“. Šį kartą daugiausia balsų (53%) surinko atsakymas „Nesu tikras“. Antroje vietoje daugiausia buvo pasirinktas atsakymas „Pritariu“ su 27% balsais. Trečioje vietoje liko „Nepritariu“ su 12% apklaustųjų balsų. Galiausiai visiškai pritarė 7%, na o visiškai nepritarė vos 1% respondentų. Kaip matome iš apklausos rezultatų, dauguma apklaustųjų nėra užtikrinti tuo, kad Lietuva jau yra pasiruošusi elektroninių rinkimų įgyvendinimui. Vis dėl to iš likusių respondentų didžioji dauguma linko į pritarimo pusę. Na o mažiausias kiekis apklaustųjų nepritarė arba visiškai nepritarė elektroninių rinkimų įgyvendinimui Lietuvoje.

Apibendrinant duomenis, gautus apklausos metu, galima teigti, kad Lietuvos gyventojai domisi elektroniniais rinkimais, pritaria jų įgyvendinimui Lietuvoje ir pasinaudotų galimybe išreikšti savo balsą internetu. Tačiau apklausa taip pat parodė, kad elektroniniai rinkimai gyventojams kelia abejonių dėl jų balsų slaptumo užtikrinimo bei dėl apsaugos nuo balsų pirkimo, apgaulių ir klaidų nebuvimo. Didelis gyventojų susidomėjimas šiuo klausimu rodo, kad tai yra aktuali visuomenės problema, kuri reikalauja tolesnių veiksmų ir sprendimų.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Siekiant tobulinti esamą rinkimų sistemą – galimybę išreikšti savo balsą suteikti kuo didesniai piliečių skaičiui, elektroninių rinkimų įgyvendinimo idėjos sulaukia ypatingo dėmesio. Nors diskutuojant apie e-rinkimus, nėra vieningos nuomonės, nemažai šalių visame pasaulyje jau pradėjo arba ruošiasi pradėti elektroninių rinkimų įgyvendinimą. Vienintelė šalis įteisinusi ir įgyvendinusi elektroninį balsavimą kaip tradicinį balsavimo būdą visuotiniuose rinkimuose yra Estija.
2. Šiuo metu LR Seime yra įregistruoti du rinkimų įstatymų pakeitimų projektų paketai. Pirmasis, jei būtų priimtas, suteiktų galimybę visiems Lietuvos piliečiams balsuoti internetu ateinančiuose rinkimuose. Kitas įstatymų pakeitimų paketas sudarytų sąlygas balsuoti internetu tik užsienyje gyvenantiems lietuviams. Pagrindinis LR Seimo patvirtintas dokumentas, reglamentuojantis visuotinius e-rinkimus yra „Balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcija“, kurioje aptariami rinkimų internetu principai, rinkėjų identifikavimo klausimas, balsavimo internetu principinė schema, rinkimų rezultatų vertinimas ir reikalavimai teisinei bazei. Šiuo metu įstatymai, reglamentuojantys elektroninius rinkimus, Lietuvoje dar nėra priimti.
3. LR Konstitucijoje yra įtvirtintos pamatinės rinkimų nuostatos, kurių privalu laikytis vykdant Seimo, Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų ir Europos parlamento rinkimus Lietuvoje. Tiesiogiai LR Konstitucijoje minimi keturi rinkimų įgyvendinimo principai: visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė ir slaptas balsavimas. Be šių keturių principų, LR Konstitucijoje netiesiogiai įtvirtintas ir laisvų rinkimų principas. Šie rinkimų principai, kaip pamatinės rinkimų nuostatos, yra reglamentuoti ir tarptautiniuose dokumentuose.
4. Išanalizavus visų LR Konstitucijoje įtvirtintų principų reikšmę, galima daryti išvadą, kad rinkimų principų užtikrinimas e-rinkimuose įmanomas tik iš dalies ir tik įgyvendinus tam tikras sąlygas. Įdiegus saugius techninius sprendimus, visuotinės ir lygios rinkimų teisės principus galima užtikrinti e-rinkimuose, su sąlyga, kad balsavimas internetu būtų papildomas ir neprivalomas bei visiems LR piliečiams prieinamas balsavimo metodas, ir iš kelių skirtingais metodais atiduotų balsų būtų įskaitomas tik paskutinis.
5. Atliktas kokybinis tyrimas taip pat parodė, kad laisvų rinkimų ir tiesioginės rinkimų teisės bei slapto balsavimo principus būtų sudėtinga užtikrinti šiuo metu įgyvendinant elektroninius nacionalinius rinkimus Lietuvoje, kadangi dar nėra sukurtas toks techninis sprendimas, kuris garantuotų visišką e-rinkimų skaidrumą, saugumą ir patikimumą.

6. Apibendrinant duomenis, gautus apklausos metu, galima teigti, kad Lietuvos piliečiai domisi elektroniniais rinkimais, pritaria jų įgyvendinimui Lietuvoje ir pasinaudotų galimybe išreikšti savo balsą internetu. Tačiau apklausa taip pat atskleidė, kad gyventojams didžiausią nerimą e-rinkimuose kelia balsų slaptumo užtikrinimas ir tinkamos apsaugos įgyvendinimas. Didelis gyventojų susidomėjimas šiuo klausimu rodo, kad tai yra aktuali visuomenės problema, kuri reikalauja tolesnių veiksmų ir sprendimų.
7. Siekiant tinkamai pasiruošti elektroninių rinkimų įgyvendinimui Lietuvoje, pirmiausiai reikėtų paruošti atitinkamą įstatyminę bazę, užtikrinti visiems žmonėms prieinamą elektroninio autentifikavimo sistemą, į e-rinkimų įgyvendinimo procesą įtraukti kuo daugiau visuomenės atstovų iš skirtingų sričių, elektroninius rinkimus pirmiausiai įgyvendinti ne nacionaliniame, o žemesniame lygmenyje, ir, įgyvendinant e-rinkimus, remtis kitų šalių patirtimi.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.
3. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2570.
4. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos parlamentą įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5192.
5. Lietuvos Respublikos Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 53-996.
6. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635.
7. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 68-2774.
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. lapkričio 16 d. nutarimas „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 127-4827.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. 759 „Dėl balsavimo internetu diegimo programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3332.

Lietuvos Respublikos įstatymų projektai

10. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2010 m. gruodžio 23 d. Nr. XIP-2795.
11. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. Nr. XIP-3249.
12. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 41, 46, 50 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 50(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2010 m. gruodžio 23 d. Nr. XIP-2796.
13. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 36, 41, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 64, 68 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 54(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. Nr. XIP-3250.

14. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos parlamentą įstatymo 28, 32, 56, 60 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2010 m. gruodžio 23 d. Nr. XIP-2794.
15. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 27, 28, 32, 33, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 76, 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. XIP-3248
16. Lietuvos Respublikos Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 32, 55, 59, 61, 62, 63, 73, 77 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 76(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. XIP-3251
17. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2010 m. gruodžio 23 d. Nr. XIP-2797.
18. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektas. – 2011 m. gegužės 24 d. XIP-3252.

Lietuvos Respublikos Seimo komitetų išvados

19. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“.
20. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 32, 55, 59, 61, 62, 63, 73, 77 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 76(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3251)“.
21. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Referendumo įstatymo 36, 41, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 64, 68 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 54(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3250)“.
22. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3249)“.

23. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 27, 28, 32, 33, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 76, 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3248)“.
24. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2797)“.
25. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Referendumo įstatymo 41, 46, 50 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 50(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2796)“.
26. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2795)“.
27. Lietuvos Respublikos Seimo biudžeto ir finansų komiteto 2011 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. 109-P-50 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 28, 32, 56, 60 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2794)“.
28. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“.
29. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 32, 55, 59, 61, 62, 63, 73, 77 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 76(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3251)“.
30. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Referendumo įstatymo 36, 41, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 64, 68 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 54(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3250)“.
31. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50,

- 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3249)“.
32. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 27, 28, 32, 33, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 76, 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3248)“.
33. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2797)“.
34. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Referendumo įstatymo 41, 46, 50 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 50(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2796)“.
35. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2795)“.
36. Lietuvos Respublikos Seimo informacinės visuomenės plėtros komiteto 2011 m. lapkričio 30 d. išvada Nr. 280-P-35 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 28, 32, 56, 60 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2794)“.
37. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“.
38. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 32, 55, 59, 61, 62, 63, 73, 77 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 76(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3251)“.
39. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Referendumo įstatymo 36, 41, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 64, 68 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 54(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3250)“.

40. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3249)“.
41. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 27, 28, 32, 33, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 76, 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3248)“.
42. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2797)“.
43. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Referendumo įstatymo 41, 46, 50 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 50(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2796)“.
44. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2795)“.
45. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2011 m. spalio 19 d. išvada „Dėl Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 28, 32, 56, 60 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2794)“.
46. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 28, 29, 33, 34, 35, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 82 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 66(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3252)“.
47. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 32, 55, 59, 61, 62, 63, 73, 77 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 76(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3251)“.
48. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Referendumo įstatymo 36, 41, 42, 43, 46, 51, 52, 53, 55, 56, 64, 68 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 54(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3250)“.
49. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 26, 31, 32, 33, 50, 52, 54, 55, 56, 58,

- 59, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 56(1), 71(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3249)“.
50. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 27, 28, 32, 33, 34, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 76, 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-3248)“.
51. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Seimo rinkimų įstatymo 29, 33, 58, 59, 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 70(1), 81(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2797)“.
52. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Referendumo įstatymo 41, 46, 50 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 50(1), 67(1) straipsniais įstatymo projektui (Nr. XIP-2796)“.
53. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Prezidento rinkimų įstatymo 31, 50, 52, straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 58(1), 68(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2795)“.
54. Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto 2011 m. lapkričio 16 d. išvada Nr. 105-P-70 „Dėl Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 28, 32, 56, 60 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Įstatymo papildymo 64(1), 79(1) straipsniais įstatymo projektui (NR. XIP-2794)“.

Tarptautiniai dokumentai

55. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm> [žiūrėta 2011 07 24].
56. European Commission for Democracy Through Law: Code of Good Practice in Electoral Matters, Guidelines and Explanatory Reports adopted October 2002. Opinion no. 190/2002. CDL-AD (2002) 23 rev.
57. Legal, operational and technical standards. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005. – 88 p. – ISBN 92-871-5634-4.
58. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

Teismų praktika

59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 1996, Nr.114-2644.
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. Nr.85-3094.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas“ // Valstybės žinios. 2004, Nr.163-5955.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija) 34 straipsnio, 83 straipsnio 2, 3, 4, 5 dalių, Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo (2010 m. gegužės 18 d. redakcija) 3 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2011, Nr.58-2771.

Specialioji literatūra

63. Beckert B. E-Voting in Europe: Why we should look at it, which arguments we should consider and what to expect in the future. – March 2011. – 5 p.
64. Bellis M. The History of Voting Machines. <http://inventors.about.com/library/weekly/aa111300b.htm> [žiūrėta 2011 04 09].
65. BNS. Trys iš keturių apklaustų Lietuvos gyventojų pritaria, kad būtų leista balsuoti internetu <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/trys-is-keturiu-apklaustu-lietuvos-gyventuju-pritaria-kad-butu-leista-balsuoti-internetu-56-149307> [žiūrėta 2011 05 06].
66. Bochsler D. Can Internet voting increase political participation? An analysis of Remote Electronic Voting's Effect on Turnout. – 2010. <http://www.eui.eu/Projects/EUDO-PublicOpinion/InternetandVotingConference.aspx> [žiūrėta 2011 04 09].

67. Braun N. E-Voting: Switzerland's Projects and their Legal Framework – in a European Context // Electronic voting in Europe – technology, law, politics and society, 2004, p.43-52, ISBN 3-88579-376-8.
68. Caarls S. E-voting handbook: Key steps in the implementation of e-enabled elections. – Council of Europe Publishing, 2010. – 60 p. – ISBN 978-92-871-6948-8.
69. Delfi. R.Palaitis: surašymas rodo, kad laikas ir elektroniniam balsavimui <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rpalaitis-surasyimas-rodo-kad-laikas-ir-elektroniniam-balsavimui.d?id=43309409> [žiūrėta 2011 05 06].
70. Department for Communities and Local Government. Implementing electronic voting in the UK: The legal issues. – 2006. <http://www.communities.gov.uk/publications/localgovernment/implementingelectronicvoting2> [žiūrėta 2011 06 18].
71. European Technology Assessment Group. E-democracy in Europe: Prospects of internet based political participation. – October 2010. – 124 p.
72. Juknevičienė R., Urbelienė Z. Elektroniniai rinkimai šiuolaikinės demokratijos kontekste // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2008. 3 (12), p. 124–132.
73. Krimmer, R., Grimm, R. Electronic Voting 2008. Proceedings of the 3rd Conference on Electronic Voting, Gesellschaft für Informatik, 2008. – 262 p. – ISBN 978-3-88579-225-3.
74. Krimmer, R., Grimm, R. Electronic Voting 2010. Proceedings of the 4th Conference on Electronic Voting, Gesellschaft für Informatik, 2010. – 295 p. – ISBN 978-3-88579-261-1
75. Ladner A., Felder G., Schädel L. From e-voting to smart-voting. E-Tools in and for elections and direct democracy in Switzerland. – 2008. http://unibe.ch/academia.edu/GabrielaFelder/Papers/645992/From_e-voting_to_smart-voting [žiūrėta 2011 06 18].
76. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 1 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000. – 504 p. – ISBN 9955-9346-0-3.
77. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002 m. – 224 p. – ISBN 9955-9346-2-X.
78. Liptrott M. E-Voting: Same Pilots, Same Problems, Different Agendas. // Electronic Journal of e-Government, 2007, vol. 5, issue 2, p. 205-212.
79. Mendez F. E-Democratic Experimentation in Europe: The Case of e-Voting. – 2007. <http://www.epractice.eu/en/library/281680> [žiūrėta 2011 04 09].

80. Ministry of Local Government and Regional Development. Electronic voting – challenges and opportunities. – 2006. http://www.unic.pt/images/stories/publicacoes1/evalg_rapport_engelsk.pdf [žiūrėta 2011 06 18].
81. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report. Estonia, Parliamentary elections. – 2011. <http://www.osce.org/odihr/elections/estonia> [žiūrėta 2011 05 06].
82. Pratchett L. The implementation of electronic voting in the UK. – The Chameleon Press Limited, 2002. – 76 p. – ISBN 1-84049-289-9.
83. Prosser A., Krimmer R. Electronic Voting in Europe – Technology, Law, Politics and Society. – Köllen Druck+Verlag GmbH, Bonn, 2004. – 182 p. – ISBN 3-88579-376-8.
84. Public attitudes towards the implementation of electronic voting. Qualitative Research Report. – 2001. <http://www.communities.gov.uk/publications/localgovernment/publicattitudestowards> [žiūrėta 2011 06 18].
85. Simons B. Internet Voting: An Idea Whose Time Has NOT Come. – 2010. http://liberationtechnology.stanford.edu/events/internet_voting_an_idea_whose_time_has_not_come [žiūrėta 2011 06 18].
86. Šerėnaitė A. Kol politikai dvejoja – kaina kyla. // Verslo žinios. Nr. 193, 2011-11-08, 16 p.
87. Šerėnaitė A. Vieni duris užtrenkia, kiti nesiliauja belstis. // Verslo žinios. Nr. 40, 2011-02-28, 16 p.
88. Trechsel A.H., Mendez F. The European Union and E-voting voting: addressing the European Parliament’s internet voting challenge. – Routledge, 2005. – 242 p. – ISBN 0415328799.
89. Vassil K., Trechsel A.H. Internet Voting in Estonia – A Comparative Analysis of Four Elections since 2005. Report for the Council of Europe. – 2010. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/15688?show=full> [žiūrėta 2011 06 18].
90. Vitkus G. Politologija. – Vilnius: Danielius, 1998. – 286 p. – ISBN 9986442559.

Grigaitis K. Elektroninių rinkimų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijos požiūriu / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė: lektorė Indrė Pukanasytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2011. – 73 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota elektroninių rinkimų samprata, aprašyta įvairių šalių patirtis diegiant ir taikant elektroninius rinkimus, išnagrinėta LR Konstitucija ir teisiniai elektroninių rinkimų aspektai bei atlikta gyventojų apklausa. Pirmojoje dalyje apibrėžiama elektroninių rinkimų sąvoka, išnagrinėjami jų privalumai bei pagrindinės problemos, pateikiami kitų šalių pavyzdžiai, taip pat aptariamas Lietuvos pasiruošimas e-rinkimams. Antrojoje dalyje nagrinėjami LR Konstitucijoje įtvirtinti rinkimams keliami principai, aptariami elektroninių rinkimų teisiniai aspektai, analizuojama ar elektroniniai rinkimai atitinka pamatinius LR Konstitucijoje apibrėžtus principus. Trečiojoje dalyje nagrinėjami rezultatai iš Lietuvos Respublikos gyventojų anketinės apklausos apie elektroninių rinkimų įgyvendinimą Lietuvoje.

Pagrindiniai žodžiai: elektroniniai rinkimai, konstitucija, visuotinė, lygių, slaptų, tiesioginių, laisvų rinkimų teisė.

Grigaitis K. Implementation of electronic voting in respect of Constitution of Republic of Lithuania / Master's work in Law and Management. Supervisor: lector Indrė Pukanasytė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2011. – 73 p.

ANNOTATION

This master's thesis analyzes the concept of electronic voting, describes various countries' experience in implementing and using the e-voting systems, examines the Constitution and the legal aspects of e-voting and discusses the results of a survey of Lithuanian citizens. The first part of the master's work reviews the concept of electronic elections, examines its main advantages and problems, and represents examples of foreign countries; also preparation for e-voting in Lithuania is discussed. Second part of this paper analyzes election principles which are stated in the Constitution of the Republic of Lithuania, discusses the legal aspects of electronic elections, examines whether the e-voting systems satisfies the fundamental principles defined in the Constitution. Third part of master's work studies the results of the survey of Lithuanian citizens regarding the electronic voting implementation in Lithuania.

Key words: electronic voting, constitution, universal suffrage, equal suffrage, free suffrage, secret suffrage, direct suffrage.

Grigaitis K. Elektroninių rinkimų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijos požiūriu / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė: lektorė Indrė Pukanasytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2011. – 73 p.

SANTRAUKA

Elektroninių rinkimų įgyvendinimo Lietuvos Respublikos Konstitucijos požiūriu darbo tema aktuali ir nauja tuo, jog šiame darbe nagrinėjami inovatyvūs valstybės valdymo sprendimai, kurie šiuo metu susilaukia daug dėmesio tiek užsienio šalyse, tiek ir Lietuvoje. Susidomėjimas nauja rinkimų forma kyla ne tik dėl siekio įgyvendinti technologinę pažangą, bet ir dėl problemų, susijusių su dabartine rinkimų sistema. Šiame darbe sprendžiama tyrimo problema, ar elektroniniai rinkimai atitinka LR Konstitucijos nuostatas ir, ar jų įgyvendinimas užtikrintų konstitucines piliečių teises. Tyrimo objektas yra elektroninių rinkimų įgyvendinimas LR Konstitucijos požiūriu.

Magistro darbo tikslas yra išnagrinėti elektroninių rinkimų teisinius aspektus, apibrėžtus LR Konstitucijoje ir pateikti sprendimus bei siūlymus pirmiesiems Lietuvos elektroniniams rinkimams. Siekiant įgyvendinti suformuluotą tikslą, iškelti tokie uždaviniai: 1. Išnagrinėti elektroninių rinkimų įgyvendinimo patirtį užsienio šalyse bei įvertinti Lietuvos pasiruošimą elektroninių rinkimų įgyvendinimui; 2. Išanalizuoti LR Konstitucijoje įvirtintus reikalavimus visuotiniams rinkimams; 3. Remiantis LR Konstitucijoje apibrėžtais rinkimų principais, įvertinti ar elektroniniai rinkimai gali būti įgyvendinti taip, kad atitiktų LR Konstituciją; 4. Įvertinti Lietuvos gyventojų požiūrį dėl elektroninių rinkimų įgyvendinimo Lietuvoje, atliekant anketinę apklausą.

Šį darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje apibrėžiama elektroninių rinkimų sąvoka, išnagrinėjami jų privalumai bei pagrindinės problemos, pateikiami kitų šalių pavyzdžiai, taip pat aptariamas Lietuvos pasiruošimas e-rinkimams. Antrojoje dalyje nagrinėjami LR Konstitucijoje įvirtinti rinkimams keliami principai, aptariami elektroninių rinkimų teisiniai aspektai, analizuojama ar elektroniniai rinkimai atitinka pamatinius LR Konstitucijos principus. Trečiojoje dalyje nagrinėjami rezultatai iš Lietuvos Respublikos gyventojų anketinės apklausos apie elektroninių rinkimų įgyvendinimą Lietuvoje.

Grigaitis K. Implementation of electronic voting in respect of Constitution of Republic of Lithuania / Master's work in Law and Management. Supervisor: lector Indrė Pukanasytė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2011. – 73 p.

SUMMARY

The topic analyzed in the master's paper – implementation of electronic voting in respect of Constitution of Republic of Lithuania is a relevant and new as it analyzes innovative state management solutions, which currently are in the focus of attention in foreign countries and also in Lithuania. Growing interest in a novel voting method is based not only on the general goal to implement technological progress, but also on the problems existing in the current election system. This work analyzes the problem, whether electronic voting satisfies provisions of Constitution and whether implementation of electronic voting would secure constitutional rights of citizens. Subject of the research is implementation of electronic voting in respect of the Constitution.

The purpose of this master's work is to analyze legal aspects of electronic voting defined in Constitution and to provide solutions and suggestions regarding implementation of electronic voting in Lithuania. In order to achieve stated purpose, goals are set to: 1. Analyze experience of e-voting implementation in foreign countries and evaluate preparation of Lithuania for e-voting implementation. 2. Analyze universal requirements for elections stated in the Constitution. 3. Based on the election principles stated in the Constitution, evaluate whether implemented e-voting may conform to the Constitution; 4. Evaluate Lithuanian citizens' opinion regarding implementation of electronic voting in Lithuania, using survey.

Master's paper contains three parts. The first part of the master's work reviews the concept of electronic elections, examines its main advantages and problems, and represents examples of foreign countries; also preparation for e-voting in Lithuania is discussed. Second part of this paper analyzes election principles which are stated in the Constitution of the Republic of Lithuania, discusses the legal aspects of electronic elections, examines whether the e-voting systems satisfies the fundamental principles defined in the Constitution. Third part of master's work studies the results of the survey of Lithuanian citizens regarding the electronic voting implementation in Lithuania.

PRIEDAI

ANKETA

Šis anoniminis anketinis tyrimas atliekamas norint išsiaiškinti respondentų nuomonę apie elektroninius rinkimus. Po kiekvienu klausimu yra pateikiami atsakymų variantai, iš kurių reikia pasirinkti bent vieną. Jei po klausimu palikta vietos su komentaru „įvardinti“ – pateikite atsakymą raštu.

1. Ar balsavote 2011 m. savivaldos rinkimuose?
 - Taip
 - Ne

2. Jei nebalsavote, tai dėl kokios priežasties?
 - Nemačiau tinkamų kandidatų
 - Negalėjau atvykti dėl sveikatos problemų arba buvau išvykęs tuo metu
 - Trūko informacijos apie vykdomus rinkimus
 - Nesidomiu politika
 - Niekada nebalsuoju
 - Kita
(įvardinti) _____

3. Ar esate patenkinti dabartine rinkimų sistema?
 - Visiškai patenkintas
 - Patenkintas
 - Nesu tikras
 - Nepatenkintas
 - Visiškai nepatenkintas

4. Kaip dažnai naudojate internetu?
 - Kasdien
 - Kartą į tris dienas
 - Kartą į savaitę
 - Kartą į mėnesį
 - Nesinaudoju visai

5. Ar naudojate internetinės bankininkystės paslaugomis?
 - Taip
 - Ne

6. Ar esate girdėję apie būsimą galimybę balsuoti rinkimuose internetu?
 - Taip
 - Ne

7. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistemos įdiegimas padėtų pritraukti daugiau rinkėjų balsuoti rinkimuose?
 - Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės

8. Kokius išskirtumėte didžiausius elektroninių rinkimų privalumus (galima pasirinkti kelis variantus)?
 - Mobilumas – balsuoti galima bet kuriuo interneto prieigą turinčiu asmeniniu kompiuteriu
 - Laiko taupymas – nereikia eiti balsuoti į rinkimų apylinkę
 - Paprastumas – balsavimas atliekamas pelės paspaudimu
 - Kita
(įvardinti) _____

9. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad ja balsuoti galės kiekvienas rinkimų teisę turintis pilietis? (Visuotinių rinkimų principas)
- Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės
10. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galėtų balsuoti tik vieną kartą? (Lygių rinkimų principas)
- Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės
11. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galėtų balsuoti be tarpininkų? (Tiesioginių rinkimų principas)
- Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės
12. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galės balsuoti slapta? (Slaptų rinkimų principas)
- Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės
13. Kaip manote, ar elektroninių rinkimų sistema užtikrins, kad kiekvienas rinkėjas galės balsuoti laisvai savo valia? (Laisvų rinkimų principas)
- Taip
 - Ne
 - Neturiu nuomonės
14. Jei kituose rinkimuose būtų galimybė balsuoti internetu, ar pasinaudotumėte šia paslauga?
- Taip
 - Ne
15. Jei ankstesniame klausime pasirinkote atsakymą „Ne“, nurodykite šio varianto priežastį:
- Nepasitikiu balsavimo sistemos internetu patikimumu
 - Man tai per sudėtinga – nemoku naudotis kompiuteriu/internetu
 - Visuomet einu balsuoti į rinkimų apylinkę
 - Nebalsuosiu apskritai
 - Kita
(jvardinti) _____
-
16. Jeigu balsuotumėte rinkimuose internetu, tai darytumėte dėl kokios priežasties?
- Sutaupytumėte laiko
 - Norėtumėte išbandyti naują balsavimo būdą
 - Neturėtumėte galimybės nuvykti į rinkimų apylinkę
 - Kita
(jvardinti) _____
-
17. Ar pritariate teiginiui: „Elektroniniai rinkimai yra išsivysčiusios šalies požymis, todėl Lietuva turėtų siekti kuo greičiau juos įgyvendinti“.
- Visiškai pritariu
 - Pritariu
 - Nesu tikras
 - Nepritariu
 - Visiškai nepritariu

18. Ar pritariate teiginiui: „Lietuva yra pasiruošusi elektroninių rinkimų įgyvendinimui“.

- Visiškai pritariu
- Pritariu
- Nesu tikras
- Nepritariu
- Visiškai nepritariu

19. Jūsų amžius

- Iki 18
- 18-25
- 26-35
- 36-46
- 47-ir daugiau

20. Jūsų lytis

- Vyras
- Moteris

21. Jūsų išsilavinimas

- Pradinis
- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštasis neuniversitetinis (kolegija, aukštoji mokykla)
- Aukštasis Universitetinis

Dėkoju už Jūsų atsakymus ir sugaištą laiką!

TERMINŲ ŽODYNAS

Trojos arklys – kenksminga programa, atliekanti nepageidautinus veiksmus kompiuteryje be kompiuterio naudotojo žinios ar sutikimo.

PIN (angl. *Personal Identification Number*) – iš skaičių sudarytas slaptažodis, naudojamas autentifikuoti naudotoją sistemoje.

BAR – optiškai nuskaitymas brūkšninis kodas, pagal kurį galima atpažinti objektą ant kurio atspausdintas šis kodas.

DOS (angl. *Denial of service*) – „atsisakymo aptarnauti“ tinklinės atakos tipas, kurios metu tinklas užtvindomas nenaudingomis užklausomis, kurios paralyžiuoja serverių veikimą.

DDOS (angl. *Distributed Denial of Service*) – „paskirstyto atsisakymo aptarnauti“ tinklinės atakos tipas, kurios metu tinklas užtvindomas nenaudingomis užklausomis iš įvairių skirtingų kompiuterių ar serverių, kurios paralyžiuoja serverių veikimą.

TAN (angl. *Transaction authentication number*) – vienkartinis asmens autentifikavimo kodas, kurį galima panaudoti tik vieną kartą.